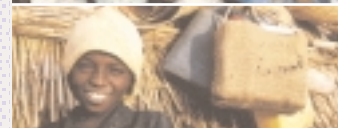

Barnets rättigheter i svenskt utvecklings- samarbete

*Barnets rättigheter
i svenskt utvecklings-
samarbete*

Författare *Birgitta Rubenson*

Illustrationer *Jeanette Wahl*

Fotografi *Unicef*

Design & produktion *Castenfors & Co*

Tryck *Novum Grafiska AB, Göteborg 1999*

Produktionsansvariga *Brita Östberg*
Annika Nordin Jayawardena
Sida / Avdelningen för demokrati och
social utveckling

Produktionsassistent *Boel Magnusson*

*Dokumentet kan beställas från SSD,
08-795 23 44 eller order@special.lagerhus.se*

ISBN 91-5860218-6

Innehåll

Förord	5
Sammanfattning	6
1 Svensk satsning på barnets rättigheter	10
2 Barnkonventionen - en del av folkrätten	14
2.1 Historik	14
2.2 Barnkonventionens grundprinciper och vision	15
2.3 FN:s kommitté för barnets rättigheter	20
2.4 Andra barnrättsorganisationer	21
3 Barnet i samhällsutvecklingen	22
4 Barnets rättigheter i utvecklingssamarbetet	24
4.1 Mänskliga rättigheter och demokrati	25
4.2 Förvaltning	29
4.3 Hälsosektorn	30
4.4 Undervisning	34
4.5 Kultur och medier	36
4.6 Landsbygdsutveckling	38
4.7 Jordbruk, skogsbruk och fiske	39
4.8 Vattenfrågor	40
4.9 Miljöfrågor	41
4.10 Urbanisering	42
4.11 Infrastruktur	46
4.12 Näringslivets utveckling	47
4.13 Forskning	48
5 Särskilt utsatta barn	52
5.1 Sexuellt utnyttjade barn	52
5.2 Barn och hiv/aids	53
5.3 Barn med funktionshinder	54
5.4 Arbetande barn	54
5.5 Barn och institutionsvård	56
5.6 Barn i väpnad konflikt	57
6 Metodutveckling	58
Notförteckning	62
Relevanta organisationer och institutioner	64
Litteraturförteckning	65

Förord

I svenskt utvecklingssamarbete har barn och barnfrågor alltid intagit en framträdande position, i synnerhet inom områdena hälsa, undervisning och kultur.

Barnkonventionens principer och rättigheter är dock inte begränsade till enstaka ämnesområden. I barnrättsperspektivet blir flickor och pojkar också aktörer som skall ges rätt och möjlighet att delta i samhällsutvecklingen.

Det är Sidas ansvar att göra barnen och deras rättigheter synliga i svenskt bistånd och i detta positions-papper finns riktlinjer för hur barns rättigheter skall integreras i bilateralt utvecklingsarbete.

Riktlinjerna är i första hand avsedda för anställda på ambassaderna och i Stockholm, men jag hoppas att Sidas olika samarbetspartners också skall ha nytta av dem.

Bo Göransson
Generaldirektör, Sida

Sammanfattning

Det är nu tio år sedan Konventionen om barnets rättigheter (Barnkonventionen, BK) antogs av FN:s generalförsamling. Den har under tiden fått närmast total anslutning. Konventionen är ett juridiskt bindande, internationellt fördrag och samtidigt en politisk, visionär målsättning för hur ett samhälle som är bra för barn skall se ut.

Sverige ger barnrättsfrågorna hög prioritet såväl inrikespolitiskt som i det internationella samarbetet. I regleringsbrevet 1999 skriver UD:

”Sida skall fortsatt verka för att utveckla ett systematiskt barnrättsperspektiv i utvecklingssamarbetet, bl. a. genom uppföljning och tillämpning av barnkonventionen och av vid FN-konferenserna gjorda åtaganden rörande barns rättigheter och villkor. Metoder och instrument skall utvecklas för att i utvecklingssamarbetet bidra till att förverkliga barns rättigheter. Flickors och pojkars olika villkor liksom särskilt utsatta barn skall uppmärksammas.”

~ Konventionen om barnets rättigheter

Genom att i en separat MR-konvention synliggöra barnet som samhällsmedborgare med rättigheter lyfts barnet in på den politiska dagordningen. Barn har rätt att kräva hänsyn för sina villkor i allt beslutsfattande som rör dem. Detta förutsätter förändrade attityder till flickor respektive pojkar. Staten har det övergripande ansvaret för att barnets rättigheter förverkligas genom lagstiftning, förvaltning, offentliga och privata institutioner, stöd och utbildning till föräldrar och information om Konventionen om barnets rättigheter.

Konventionen om barnets rättigheter utgår ifrån fyra grundprinciper:

- ~ alla barns lika rättigheter, diskrimineringsförbud (artikel 2)*
- ~ hänsynen till barnets bästa i allt beslutsfattande (artikel 3)*
- ~ rätten till liv, överlevnad och utveckling till det yttersta av samhällets resurser (artikel 4 och 6)*
- ~ rätten till delaktighet och medinflytande (artikel 12)*

FN:s barnkommitté tolkar barnkonventionens övriga artiklar utifrån dessa grundprinciper.

Konventionen om barnets rättigheter bygger på den Allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna och Konventionerna om politiska och medborgerliga rättigheter och om sociala, ekonomiska och kulturella rättigheter. Dessa är i princip åldersneutrala, de gäller ”envar” och tillerkänner därmed barn samma rättigheter som vuxna. I Konventionen om barnets rättigheter förs de olika rättighetsområdena (de grundläggande friheterna, de grundläggande behoven och skydd mot övergrepp och utnyttjande) samman i en konvention. Rättigheternas odelbarhet och ömsesidiga beroende blir härmed tydligare.

Konventionen om barnets rättigheter är den enda MR-konvention som alla Sveriges samarbetsländer har ratificerat. Den utgör därmed en utmärkt plattform för Sidas arbete för mänskliga rättigheter. Med utgångspunkt i de gemensamma normerna i barnkonventionen kan dialogen föras om allas mänskliga rättigheter, om ratificeringen av andra konventioner, återtagande av reservationer och förändringar för att bättre leva upp till sina åtaganden.

~ *Barnkonventionen i Sidas* ~
verksamhet

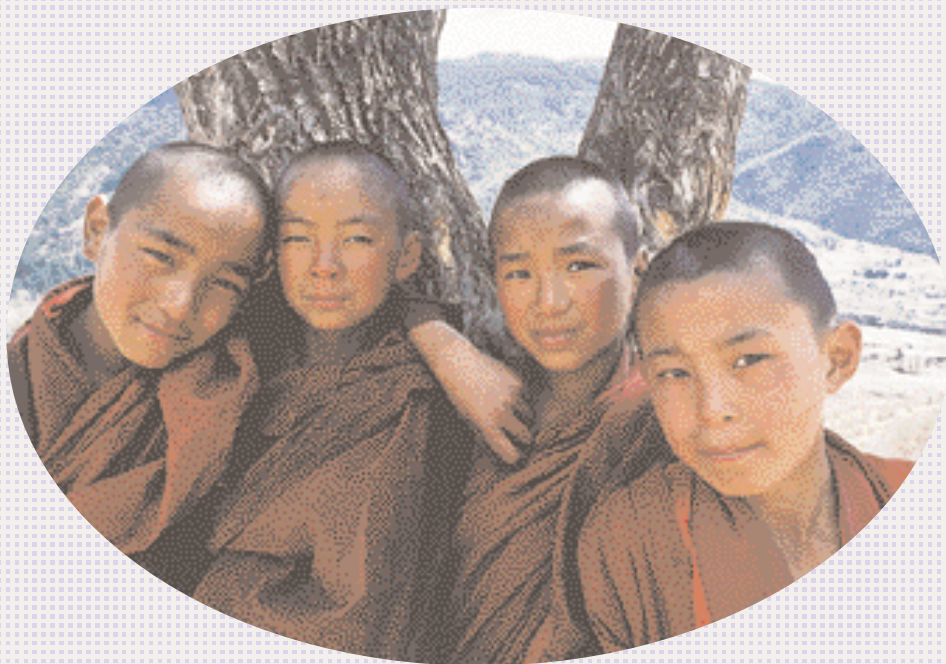
Arbetet med att utveckla ett barnrättsperspektiv i Sidas verksamhet utgår från barnkonventionens principer om diskrimineringsförbud, barnets bästa, rätten till liv, överlevnad och utveckling och rätten till delaktighet. Fokus är inte i första hand enskilda utsatta barngrupper, utan alla barns rättigheter och behov i alla insatser och att respekten för barnen skall vara självklar i alla sammanhang.

Att tillerkänna barn egna rättigheter innebär att attityden till barn och deras roll i samhället måste förändras. Sidas utvecklingssamarbete skall bidra till denna förändring genom att synliggöra barnen och deras rättigheter och stödjande insatser som stärker respekten för barnens rättigheter. Respekten för barn, deras rätt till delaktighet och medinflytande och till utbildning, omsorg och trygghet skall genomsyra all verksamhet.

~ *Delaktighet* ~

Rätten att delta i och påverka samhällsutvecklingen genom att delta i val inskränks i nationell lagstiftning till dem som är myndiga. Konventionen om barnets rättigheter stadgar istället att varje barn har rätt att fritt uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör barnet samt att dessa skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets mognad och ålder. Vuxna som fattar beslut om åtgärder som rör barn skall göra detta utifrån barnets bästa. Konventionen understryker också barnets rätt till informations-, tanke- åsikts- och yttrandefrihet.

Barn utgör omkring hälften av befolkningen i Sidas samarbetsländer och deras erfarenheter och förväntningar är därför väsentliga för samhällsutvecklingen. Flickors och pojkars rätt till delaktighet har betydelse för de flesta områden inom utvecklingssamarbetet. Det handlar om att förändra attityder och beteende hos såväl barn som

vuxna, så att barn får möjlighet att uttrycka sina åsikter och få den respekterade.

Utvecklingssamarbetet bör:

- ~ bidra till förändrade attityder till flickor och pojkar i enlighet med konventionens barnsyn och vision;
- ~ synliggöra barnen som intressenter i samhällslivet;
- ~ stärka barns och ungdomars möjligheter att delta i planering och beslutsfattande som påverkar deras liv (utbildning, hälsovård, landsbygdsutveckling, boende, arbetsmöjligheter, etc);
- ~ stödja utbildning i samhället och i de demokratiska strukturerna om barn och barns rättigheter;
- ~ inkludera barns och ungas förväntningar och erfarenheter i planering och beslutsfattande.

~ Diskrimineringsförbud ~

Konventionsstaterna har åtagit sig att respektera och tillförsäkra alla barn inom deras jurisdiktion de rättigheter som anges i barnkonventionen utan åtskillnad. Rättigheterna gäller alltså alla barn, flickor och pojkar, barn med funktionshinder eller utan, barn på landsbygden eller i stan, små barn och tonåringar. En förutsättning för att få sina rättigheter tillgodosedda är rätten till identitet, till födelseregistrering, namn och nationalitet. Utan identitetshandlingar är det svårt att hävda övriga rättigheter. Såväl medborgerliga och politiska som sociala, ekonomiska och kulturella rättigheter är knutna till individen.

För att minska och motverka diskriminering krävs förändrade attityder, revidering av lagstiftning och praxis, samt åtgärder för att stärka och stödja de barn vars rättigheter kränkts.

Barnkonventionen lyfter i separata artiklar fram tre barngrupper vars rättigheter ofta kränks och som behöver extra stöd: barn med funktionshinder, flyktbarn och barn till etniska minoriteter och ursprungsbefolkningar.

Utvecklingssamarbetet bör:

- ~ bidra till att förändra attityder och värderingar som leder till diskriminering av barn och kränkning av deras rättigheter, liksom till diskriminering av olika barngrupper; (inom rättsväsendet, hälso- och sjukvården och utbildning, etc.)
- ~ medverka till att lagstiftning och praxis ger alla barn samma rättigheter och till att diskriminerade barngrupper inkluderas och vid behov får extra stöd;
- ~ stärka barns rättssäkerhet och skyddet mot övergrepp och utnyttjande.

~ Barnets bästa ~

Frågan om "barnets bästa" kan inte besvaras entydigt och slutgiltigt - den är beroende av kultur, tid, geografi, kunskap och barnets sociala situation. Villkoren för ett barn är olika om det är ensam-barn eller har många syskon, om det är pojke eller flicka eller om det bor i Sverige eller Laos. Vad vetenskapen idag hävdar är bra för barn kan ändras, såsom det gjort genom historien. För beslutsfattare gäller att analysera flickors och pojkars situation och konsekvenserna av olika handlingsförslag för att sedan fatta beslut utifrån det som synes bäst för barnet. En viktig del i den analysen är vad barnen själva har för kunskap och åsikt i frågan. För den lokala förvaltningen behöver metoder utvecklas för att ta in barnens synpunkter och för att analysera och bedöma konsekvenserna av alternativa förslag.

Utvecklingssamarbetet bör:

- ~ ge "barnets bästa" prioritet utifrån en bedömning av konsekvenserna av insatserna för berörda barn;
- ~ genomföra barnkonsekvensanalyser.

~ Rätten till liv, överlevnad ~ och utveckling

Den fjärde grundprincipen i barnkonventionen handlar om barnets rätt till liv, överlevnad och utveckling till det yttersta av samhällets resurser. Genom att ratificera konventionen åtar sig staten ansvaret för att alla barn får sina grundläggande behov tillgodosedda. I konventionen framhålls också behovet av internationellt samarbete och stöd till utvecklingsländerna för att förverkliga framförallt de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna.

Alla barn har rätt till utbildning för att utveckla sina fulla möjligheter, till bästa uppnåeliga hälsa, till den levnadsstandard och sociala miljö som krävs för barnets fysiska, psykiska och sociala utveckling och till vila och fritid, lek och rekreation.

Utvecklingssamarbetet bör:

- ~ medverka i utvecklandet av ekonomiska, sociala och politiska strukturer som ger förutsättningar för samhället och föräldrarna att tillförsäkra barnen deras grundläggande behov;
- ~ bidra till genomförandet av kostnadsfri och obligatorisk grundutbildning för alla barn samt tillgång till fortsatt allmän utbildning och yrkesutbildning;
- ~ medverka till att barns livsvillkor och livsmiljö inte skadar barns hälsa samt att de har tillgång till hälso- och sjukvård och rehabilitering;
- ~ stödja insatser som ökar fattiga ungdomars och familjers tillgång till resurser och arbetsmöjligheter;
- ~ stödja utarbetande och införande av arbetsrättslagstiftning som skyddar barn från ekonomiskt utnyttjande och skadligt arbete samt reglerar minimiålder, arbetsvillkor och arbetstid;
- ~ skapa utrymme och förutsättningar för kreativ lek och fritid.

1. Svensk satsning på barnets rättigheter

Det är nu tio år sedan Konventionen om barnets rättigheter antogs av FN:s generalförsamling. Den har fått närmast total anslutning under de här tio åren. Konventionen är ett juridiskt bindande, internationellt fördrag och samtidigt en politisk, visionär målsättning för hur ett samhälle som är bra för barn skall se ut. I två regeringsskrivelser under 1997/98 har regeringen lyft fram arbetet för mänskliga rättigheter och demokrati i svensk utrikespolitik och svenskt utvecklingssamarbete.¹ För barnen, som utgör närmare hälften av jordens befolkning, är detta arbete av största vikt. Genom att respekten för de mänskliga rättigheterna ökar, förbättras barns uppväxtvillkor och förutsättningarna för ett liv i värdighet. Genom FN:s Konvention om barnets rättigheter (BK) från 1989 har världssamfundet understrukt att mänskliga rättigheter också är barns rättigheter. Barnen är viktiga aktörer i samhället och kan aktivt bidra till den demokratiska kulturens framväxt - liksom till motsatt utveckling. Regeringen skriver:²

”Demokrati kräver demokrater. Framväxten av en demokratisk kultur är kanske den viktigaste nyckeln till verklig demokrati, där människor utövar sina medborgerliga fri- och rättigheter.”

En demokratisk kultur förutsätter att människor lär sig att argumentera för sin åsikt, men att också lyssna till andras argument, att eventuellt ändra åsikt eller acceptera att förlora i en omröstning. Ju tidigare detta övas och lärs desto bättre befästs kunskapen. Skolan är här ett viktigt instrument. När barn blir behandlade på ett sätt som främjar deras känsla för värdighet och värde stärks

deras respekt för andras mänskliga rättigheter och grundläggande friheter.

I svenskt utvecklingssamarbete har barnen alltid varit en viktig målgrupp, framförallt inom de sociala sektorerna. Hälso- och utbildningsbiståndet fokuserade tidigt på de små barnens överlevnad och utbildningsbiståndet riktades i första hand mot en utbyggnad av primärskolan. Barn har varit viktiga mottagare och målgrupp för vuxnas omsorger och engagemang. Samtidigt har de varit i det närmaste osynliga i planering och genomförande av bistånd inom andra sektorer. De har ingått i samlingsbegreppen ”familjen” eller ”kvinnor och barn”.

Sverige engagerade sig aktivt i utarbetandet av Konventionen om barnets rättigheter och var ett av de första länderna att ratificera den 1990. Sverige var även en av initiativtagarna till FN:s barntoppmöte i New York 1990. Sedan 1992 har regeringen i regeringsskrivelser och regleringsbrev till Sida markerat vikten av att barns rättigheter genomsyrar utvecklingssamarbetet. I regleringsbrevet 1995/96 fick Sida uppdraget att fokusera tydligare på barn i biståndet och att vara mera aktivt i barnfrågorna på den internationella arenan. I sitt betänkande om internationellt utvecklingsarbete 1996/97 skriver utrikesutskottet:

”Medvetenheten om betydelsen av barnets rättigheter har ökat internationellt, bl.a. genom en närmast total anslutning till FN:s barnkonvention. Utmaningen nu är att göra verklighet av konventionens principer och normer. Därvid skall principen om barnets bästa, liksom insatser för att bekämpa diskriminering vara vägledande inom svenskt bistånd.”

Hösten 1997 kom den svenska barnkommitténs betänkande "Barnets bästa i främsta rummet". Kommittén slår fast att ett barnperspektiv i biståndet betyder dels bistånd direkt till barn, dels att biståndet i allmänhet verkligen kommer också barnen till del och att deras specifika behov beaktas. Den skriver:

*"det är viktigt att biståndet anpassas till barnet och dess bästa, att barn ses som sociala, politiska och ekonomiska varelser samt att det finns en förståelse för vilka roller de spelar i familje- och samhällslivet. ... För att barnperspektivet ska bli uppmärksammat och få genomslag i svensk biståndsverksamhet, anser vi att Sida ska åläggas att göra barnkonsekvensanalyser i sin verksamhet."*³

Inom Sida pågår ett arbete för att integrera ett barnrättsperspektiv i utvecklingssamarbetet. Kunskap och medvetenhet om barns rättigheter

är en del i Sidas arbete för mänskliga rättigheter. Barn som individer och samhällsaktörer behöver synliggöras i allt utvecklingssamarbete och konsekvenserna för barnen belysas. Sedan hösten 1998 pågår ett utbildningsprogram för alla Sidas anställda om barnkonventionen som syftar till att hänsynen till barns rättigheter skall genomsyra allt utvecklingssamarbete - "mainstreaming". Barnkonventionens grundprinciper om diskrimineringsförbud, barnets bästa, rätten till liv, överlevnad och utveckling och till delaktighet skall vara vägledande. Fokus är inte i första hand enskilda utsatta barngrupper, utan alla barns rättigheter och behov i alla insatser så att respekten för barnen blir självklar i alla sammanhang. Ett utvecklingssamarbete, som inkluderar alla barn, bidrar till att förhindra att barn tvingas leva under exceptionellt svåra förhållanden. Genom att fokusera på insatser för särskilda grupper förloras lätt rättighetsperspektivet som handlar om

alla barns rätt till respekt, delaktighet, trygghet och välfärd. Detta hindrar inte att barn som lever under speciellt svåra omständigheter ges särskild uppmärksamhet och stöd.

*I regleringsbrevet 1999 skriver regeringen:*⁴

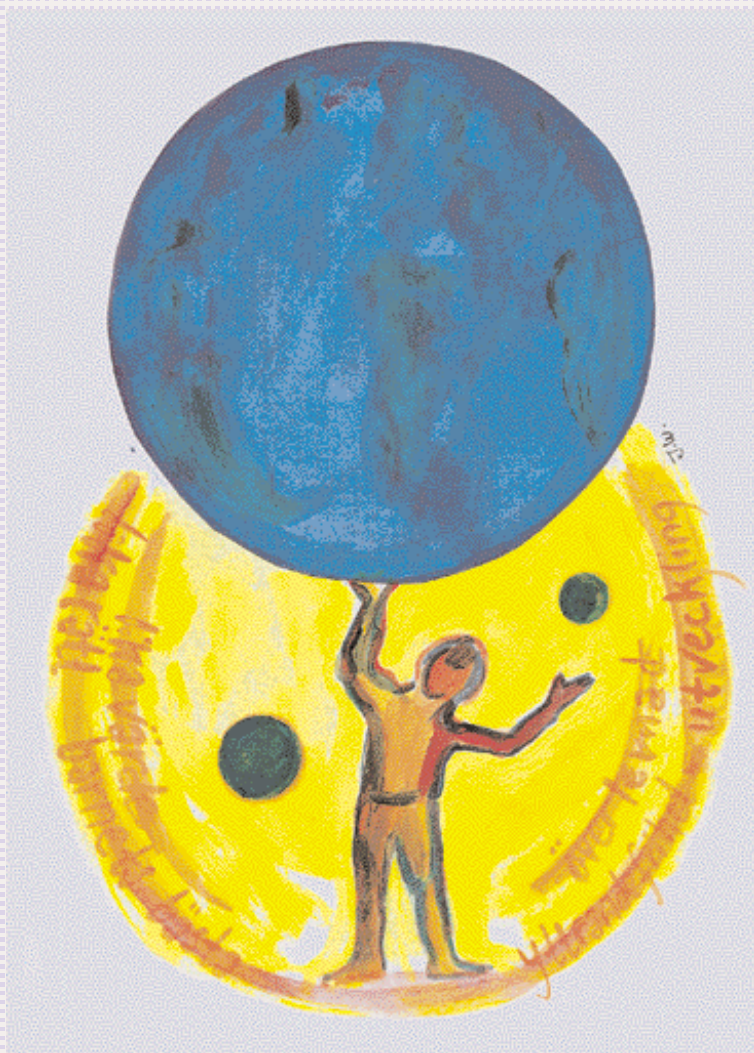
”Sida skall fortsatt verka för att utveckla ett systematiskt barnrättsperspektiv i utvecklingssamarbetet, bl.a. genom uppföljning och tillämpning av barnkonventionen och av vid FN-konferenserna gjorda åtaganden rörande barns rättigheter och villkor. Metoder och instrument skall utvecklas för att i utvecklingssamarbetet bidra till att förverkliga barnets rättigheter. Flickors och pojkars olika villkor liksom särskilt utsatta barn skall uppmärksammas.”

Konventionen är ett juridiskt bindande internationellt fördrag och samtidigt en politisk,

visionär målsättning för hur ett samhälle som är bra för barn skall se ut. Åtagandena och handlingsprogrammen från de stora FN-konferenserna är överenskommelser om program och strategier för hur målen kan uppnås. Sida skall också aktivt bidra i uppföljningen av barntoppmötet och i förberedelsearbetet inför FN:s generalförsamlings specialsession år 2001 (UNGASS 2001).⁵

2. Barnkonventionen - en del av folkrätten

2.1 Historik

Tanken att genom internationella överenskommelser skydda barn och värna deras möjligheter till överlevnad och utveckling går tillbaka till 1900-talets början. Det allra första fördraget från 1919 handlar om barns villkor inom arbetslivet och är en överenskommelse mellan fackföreningsrörelsen, arbetsgivarna och staten inom ramen för ILO.⁶ Det föranleddes av barns arbete i gruvorna och textilindustrin under den tidiga industrialiseringen.

~ Deklarationen om barnets ~ rättigheter 1924

Efter första världskriget tog Internationella Rädda Barnen-unionen initiativ till en kod eller deklaration om barnets rättigheter. Den första internationella överenskommelsen om barnets rättigheter antogs av Nationernas Förbund 1924. **Principen om universalitet (alla barns lika rättigheter oberoende av ras, religion, kön) var grundläggande liksom principen om allas gemensamma ansvar för alla barn.** Deklarationen underströk alla barns (vän eller fiende) rätt till utveckling, överlevnad och skydd. Rätten till utbildning, dräglig levnadsstandard och hälso- och sjukvård ingick, liksom alla barns rätt till respekt för sin person och värdighet.

~ Den Allmänna förklaringen om de ~ mänskliga rättigheterna 1948

Efter andra världskriget utvecklades den Allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna som 1948 antogs som grunddokument för det nybildade

Förenta Nationerna. **Deklarationen gäller envar utan åldersangivelse och tillerkänner därmed barn samma rättigheter som vuxna utan inskränkning utom i ett avseenden. Rätten att fritt ingå äktenskap gäller endast fullvuxna.** Artikeln om rösträtt innehåller ingen åldersbegränsning, den talar om envar.⁷

Deklarationen omfattar rättigheter inom de tre områdena:

- de grundläggande friheterna
- de grundläggande behoven
- skydd mot övergrepp och utnyttjande

~ FN:s Deklaration om barnets ~ rättigheter 1959

Den speciella deklARATIONEN om barnets rättigheter utvidgades något och **1959 antogs FN:s Deklaration om barnets rättigheter av generalförsamling. Inför det Internationella barnåret 1979 föreslog Polen att deklARATIONEN skulle göras om till en bindande konvention.** Arbetet med konventionstexten pågick under en tioårsperiod i en arbetsgrupp inom FN:s kommission för mänskliga rättigheter, där även många representanter för enskilda organisationer deltog. Arbetet utgick ifrån Polens förslag som i mycket byggde på den tidigare FN-deklARATIONEN, liksom på övriga internationella konventioner om mänskliga rättigheter, framförallt de två huvudkonventionerna⁸ från 1966 och den humanitära rättens Genève-konventioner från 1949. Vissa delar i förslaget kunde man relativt snabbt enas om, medan andra områden var mer kontroversiella.

~ FN:s konvention om barnets ~ rättigheter 1989

I november 1989 antogs Konventionen om barnets rättigheter enhälligt av FN:s generalförsamling. Redan inom ett år hade den ratificerats av tillräckligt många stater för att träda i kraft. Den är efter 10 år den konvention som flest stater anslutit sig till, endast Somalia och USA står utanför. Sverige ratificerade konventionen i september 1990. När

en konventionstext har arbetats fram skall den först antas i generalförsamlingen, därefter öppnas den för signering av staterna. Det är staternas regeringar som genom signeringen anger att man önskar tillträda konventionen. Beslutet om anslutning/ratificering skall sedan tas av parlamentet som har den lagstiftande makten. Inför beslut om ratificering undersöks hur väl landets lagar stämmer överens med konventionen och vilka förändringar som krävs.

2.2 Barnkonventionens grundprinciper och vision

Genom att i en egen konvention synliggöra barnet som samhällsmedborgare med rättigheter lyfts barnet in på den politiska dagordningen. Det räcker inte med välvilja och omtanke när misären blir synlig och påträngande. **Barn har rätt att kräva hänsyn för sina villkor i allt beslutsfattande som rör dem. Och staten har ett övergripande ansvar för att barnets rättigheter förverkligas genom lagstiftning, förvaltning, offentliga och privata institutioner, stöd och utbildning till föräldrar och information om Konventionen om barnets rättigheter.**

Barndomen inrymmer perioden från födelsen med det helt beroende lilla barnet till myndighetsdagen, 18 år senare, då barnets förväntas klara sig själv och ta fullt ansvar för sina handlingar. Barnets rättigheter handlar både om barnets rätt till omsorg och skydd därför att det är beroende och utsatt och om barnets rätt till respekt och delaktighet i samhället som egen individ med fullt och lika värde. Ju äldre barnet blir desto viktigare blir rätten till delaktighet och påverkan och desto större krav kan ställas på barnets medverkan och deltagande. Barnkonventionens artiklar finns i det spänningsfält som utgör barnets uppväxt och utveckling mellan de här två polerna.

Barnkonventionen utgår ifrån fyra grundprinciper:

- ~ alla barns lika värde och rättigheter, diskrimineringsförbud (artikel 2)
- ~ hänsynen till barnets bästa i allt beslutsfattande (artikel 3)
- ~ rätten till liv, överlevnad och utveckling till det yttersta av samhällets resurser (artikel 4 + 6)
- ~ rätten att fritt uttrycka sina åsikter och bli hörd (artikel 12)

FN:s kommitté för barnets rättigheter tolkar övriga artiklar i konventionen utifrån dessa fyra grundprinciper.

~ Anknytning till andra konventioner ~

Barnkonventionen utgår i huvudsak från de två huvudkonventionerna, Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (KMPR) och Konventionen om sociala, ekonomiska och kulturella rättigheter (KSEKR), och har både utvecklats och

begränsats utifrån ett barnperspektiv. Genom att innehållet i de båda konventionerna integrerats i barnkonventionen understryks dessas beroende av varandra, deras odelbarhet.

~ Föräldrarnas ansvar ~

Liksom de två huvudkonventionerna anger barnkonventionen föräldrarna och den utvidgade familjen som den självklara basen för barnet. Det är föräldrarna som har huvudansvaret för barnets fostran och utveckling och för att ”i överensstämmelse med den fortlöpande utvecklingen av barnets förmåga ge lämplig ledning och råd då barnet utövar de rättigheter som erkänns i denna konvention”.⁹ **Statens ansvar är i första hand att stödja föräldrarna (och övriga vårdnadshavare) när de utövar sina skyldigheter och rättigheter gentemot barnet.** Barnkonventionen ålägger dessutom

staten ansvaret att genom olika åtgärder skydda barnet för vanvård, utnyttjande och övergrepp, när de är i föräldrars vård samt skyldigheten att om det visar sig nödvändigt omhänderta barnet.

~ Diskrimineringsförbud ~

I den grundläggande artikeln om diskrimineringsförbud (BK. artikel 2) lägger barnkonventionen till att handikapp inte får vara orsak till att någon nekas sina rättigheter, något som saknas i KPMR. Artikeln stadgar också att ingen får diskrimineras på grund av föräldrarnas ställning. Rättigheterna gäller alla barn inom landets jurisdiktion. FN:s kommitté för barnets rättigheter inkluderar här även barn som vistas illegalt i ett land, t ex gömda flyktingbarn.¹⁰ Utifrån artikel 2 gäller hela konventionen alla barn; dessutom finns speciella artiklar för att ytterligare lyfta fram tre speciella barngruppers rättigheter, artikel 22 om flyktingbarn, artikel 23 om barn med funktionshinder och artikel 30 om barn till etniska minoriteter och ursprungsbefolkningar. Genom barnkonventionen understryks att dessa barn har speciella behov och rätt till extra stöd för att få sina rättigheter tillgodosedda.

~ De grundläggande friheterna ~

I den nya konventionen infördes flera artiklar (artikel 12 - 17) om de grundläggande friheterna ur den Allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna som saknas i FN:s barndeklaration från 1959 och i det första förslaget, som hade utarbetats av Polen. **Genom att i flera artiklar erkänna barnets rätt till åsiktsfrihet, yttrandefrihet, tankefrihet, religionsfrihet, föreningsfrihet och till privatliv markeras en syn på barnet som fullvärdig individ med egen identitet, barnet som subjekt i sitt eget liv och inte i första hand objekt för omvårdnad och beskydd.** Detta var inte okontroversiellt och har också medfört reservationer från stater som t ex vill värna föräldrarnas och statens rätt att besluta om och kontrollera barnets utveckling.

~ Medborgerliga och politiska rättigheter

Barnkonventionen saknar motsvarighet till artikel 25 i KPMR om allmän och lika rösträtt och rätten att delta i landets styrelse. Istället har barnkonventionen artikel 12 som ger barnet rätt att *"bilda egna åsikter och fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad"* och artikel 3 som ålägger vuxna som på olika sätt genom beslut påverkar barns liv att låta *"barnets bästa"* styra besluten.

Förutom artikeln om informationsfrihet, som är densamma som artikeln i KPMR, finns i barnkonventionen en speciell artikel om medias roll och ansvar för att *"säkerställa att barnet har tillgång till information och material från olika nationella och internationella källor, särskilt sådant som syftar till att främja dess sociala, andliga och moraliska välfärd och fysiska och psykiska hälsa"*.¹¹ Samtidigt understryks statens ansvar för att skydda barnet mot information och material som är till skada för barnets välfärd, med beaktande av barnets yttrande- och informationsfrihet.

Barnkonventionen innehåller, liksom KPMR, ett förbud mot att fängsla ungdomar och vuxna tillsammans. Varken KPMR eller barnkonventionen tillåter något undantag från förbudet mot dödsstraff för den som är under 18 år. Efterlevnaden av båda förbuden är dålig och många länder har på denna punkt gjort reservationer till såväl KPMR som barnkonventionen. Attityden till och behandlingen av barn/ungdomar som begått brott eller lever i samhällets utkanter är ofta grym och saknar stöd i lagstiftning.

~ Sociala, ekonomiska och kulturella rättigheter

Vid världskonferensen om mänskliga rättigheter i Wien 1993 underströks värdet och nödvändigheten av att de sociala, ekonomiska och kulturella rättigheterna försvaras och tillämpas. De är en oumbärlig del i arbetet för mänskliga rättigheter. Rätten till en draglig levnadsstandard, till bästa

uppnåeliga hälsa, till arbete och utbildning har erkänts och slagits fast i den Allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna, i Konventionen om sociala, ekonomiska och kulturella rättigheter och i Konventionen om barnets rättigheter. Konferensen underströk att sambanden mellan mänskliga rättigheter, demokrati och utveckling är starka. Konventionsstaterna åtar sig i KSEKR liksom i barnkonventionen att förverkliga alla i konventionerna inskrivna rättigheter genom att till fullo utnyttja sina tillgängliga resurser, i barnkonventionen till och med "till det yttersta av sina tillgängliga resurser". Båda konventionerna understryker det internationella samarbetets roll för förverkligandet av rättigheterna och barnkonventionen pekar i flera artiklar på utvecklingsländernas särskilda behov av stöd. En stor utmaning för såväl rika som fattiga länder är att utveckla regler och strukturer för hur människor skall få de i folkrätten erkända sociala, ekonomiska och kulturella rättigheterna tillgodosedda, när kostnaderna stiger och statens resurser krymper.

~ Särskilt skydd ~

Barnkonventionen är betydligt mer detaljerad och omfattande än övriga konventioner när det gäller rätten till skydd mot övergrepp och utnyttjande. Konventionsstaternas åtagande är här långtgående. Artiklarna 19, 33 - 37 använder orden "staten skall" och "staten åtar sig att" till skillnad från den vanligare formuleringen "erkänner barnets rätt till" utan angivande av vem som har ansvaret. Artiklarna 33 - 37 tar upp skyddet mot användande av droger, sexuellt utnyttjande och övergrepp, bortförande, försäljning, tortyr, förnedrande behandling och "alla andra former av utnyttjande som kan skada barnet".

~ Det ofödda barnet ~

Definitionen av barnet väckte frågan om det ofödda barnets rättigheter och därmed abortfrågan, ett område där enighet var omöjlig. Kompromissen blev att i artikel 1 om definitionen enbart ange

att barn är varje människa under 18 år och att i konventionens inledningen ta in citatet "*barnet på grund av sin fysiska och psykiska omognad behöver särskilt skydd och särskild omvårdnad, innefattande lämpligt rättsligt skydd, såväl före som efter födelsen*" ur Deklarationen om barnets rättigheter. Artikel 1 om hälso- och sjukvård understryker rätten till god mödravård, liksom rätten till information om familjeplaneringsfrågor. Det ligger sedan på varje stat att i sin egen lagstiftning besluta om rätten till abort.

~ Barn och krig ~

Ett annat område där man hade svårt att nå enighet är "barn och krig". Artikel 38 i barnkonventionen hänvisar till den humanitära rätten och stadgar "statens ansvar att vidta alla tänkbara åtgärder för att säkerställa skydd och vård av barn som berörs av väpnad konflikt". Artikel 38 tar också upp frågan om lägsta ålder för deltagande i strid. Många länder motsatte sig tanken att låta 18-års gränsen gälla även för mobilisering, bl a med hänvisning till militärens utbildningsinstitutioner som tar in yngre elever. Konventionen accepterar idag mobilisering av den som är över 15 år, men i första hand skall de äldre ungdomarna tas ut. Efter den omfattande FN-studien¹² om barn och krig som avslutades 1996 pågår ett arbete för att genom ett tilläggsprotokoll höja åldern till 18 år.

~ Ingen undantagsklausul ~

Till skillnad från Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter innehåller barnkonventionen ingen undantagsklausul som ger staten rätt att i ett allmänt nödläge frångå vissa av sina skyldigheter. Barnkonventionen gäller i sin helhet i alla situationer även i krigstid.

~ Reservationer ~

Artikel 51 i barnkonventionen reglerar staters rätt att reservera sig mot delar av konventionen. Reservationer som strider mot konventionens ändamål och syfte tillåts inte. I stort sett alla stater har ratificerat barnkonventionen, men ca 30% har gjort det med någon reservation (drygt hälften

västländer). En grupp länder, framförallt muslimska men också flera andra, har gjort reservationer med hänvisning till tradition och kultur, islamisk lag, sharia, koranen eller den egna konstitutionen. Det man framförallt tar upp handlar om föräldrarnas roll, åsikts-, yttrande-, religions-, förenings- och informationsfrihet och adoption. Andra artiklar som föranlett flera reservationer gäller medborgarskap, tortyr och dödsstraff, skydd i väpnade konflikter och straffprocess och kriminalvård.

2.3 FN:s kommitté för barnets rättigheter

FN:s arbete för mänskliga rättigheter är knutet till rådet för ekonomiska och sociala frågor (ECOSOC) med Kommissionen för mänskliga rättigheter. Detta är medlemsstaternas forum för uppföljning, policyskapande och beslutsfattande. Det dagliga arbetet samordnas av FN:s högkommissarie för mänskliga rättigheter vid MR-kontoret i Genève, som är en del av FN-sekretariatet.

Till de sex huvudkonventionerna om mänskliga rättigheter (KPMR, KESKR, kvinnokonventionen, tortyrkonventionen, konventionen mot rasdiskriminering och barnkonventionen) finns övervakningskommittéer som träffas regelbundet för att granska efterlevnaden av respektive konvention. Dessa expertkommittéer tillsätts av FN:s generalförsamling. De rapporterar regelbundet till Kommissionen för mänskliga rättigheter, som i sin tur gör sammanfattande rapporter till generalförsamlingen, via ECOSOC.

~ FN:s barnrättskommitté ~

FN:s kommitté för barnets rättigheter (eller barnrättskommittén) består av 10 personer valda i personlig kapacitet för sin kunskap och integritet och sitt engagemang skull. De representerar endast sig själva, men väljs så att olika regioner, kulturer och kompetenser finns i kommittén. Thomas Hammarberg (1991 -1996) och Lisbeth Palme (1997- 1998) har varit medlemmar av kommittén.

Kommittén möts tre gånger om året i Genève för granskning av rapporter och möten med inbjudna länderrepresentanter. Kommittén har varit mycket aktiv och utvecklat konstruktiva arbetsformer med direktiv till staterna om rapporternas struktur och innehåll. Goda relationer med relevanta enskilda organisationer har också utvecklats. Eftersom barnkonventionen snabbt ratificerats av många länder är antalet rapporter stort och kommitténs resurser för uppföljningsarbetet otillräckliga. Om rapporter blir för gamla känns de inte längre relevanta och länderna förlorar motivationen för processen. Det pågår ett arbete för att stärka kansliet och utöka kommittén till 18 medlemmar.

~ Rapporteringsprocessen ~

Varje stat som ratificerat konventionen skall skicka en första rapport två år efter tillträdet och sedan vart femte år för att redogöra för barnens situation i landet och vilka åtgärder som vidtagits för att förverkliga konventionens olika artiklar. Förutom de statliga rapporterna uppmanar kommittén andra, t ex enskilda organisationer, att lämna kompletterande rapporter. Utifrån materialet skickar kommittén frågor till det rapporterande landet som också kallas till ett möte i Genève för att i en konstruktiv dialog besvara kommitténs frågor och diskutera nödvändiga åtgärder. Dessa möten är öppna och representanter för olika FN-organ och för enskilda organisationer är välkomna att delta. Kommittén skriver sedan en rapport med sin analys och sina rekommendationer. Varje land är skyldigt att göra såväl den egna rapporten som kommitténs svarsrapport allmänt känd. Dessa rapporter kan sedan ligga till grund för planering och genomförande av program för att förbättra situationen för barn. Rapporterna finns tillgängliga på Högkommissariets för mänskliga rättigheter hemsida.¹³

~ Temadagar ~

Förutom granskningsarbetet ordnar kommittén regelbundet temadagar kring viktiga frågor utifrån konventionen och ländernas rapporter. Till dessa temadagar inbjuds forskare och barnorganisationer

för att presentera erfarenheter och studier som tillsammans med diskussionen under mötet bidrar till utvecklingen av en gemensam syn och tolkning av konventionen. Kommittén har t ex ordnat temadagar kring barn och krig, flickor, barn och hiv/aids och barn med handikapp.

2.4 Andra barnrättsorganisationer

~ UNICEF ~

UNICEF,¹⁴ FN:s organisation för barnfrågor, har ett speciellt ansvar för konventionens genomförande och har bidragit aktivt till den stora anslutningen till konventionen. UNICEF utgår i all sin planering från barnkonventionen och stödjer olika länder i utarbetandet av handlingsplaner för barns rättigheter. Vägledande är principerna om rättigheternas universalitet och odelbarhet. Som underlag för sin planering utarbetar UNICEF regelbundet situationsanalyser om barns och kvinnors villkor i sina samarbetsländer.

I sin rapportering och sina rekommendationer hänvisar FN:s barnrättskommitté ofta till UNICEF för såväl tekniskt som ekonomiskt stöd, när länder har svårigheter med genomförandet.

UNICEF har som vägledning för sitt arbete med barnets rättigheter utarbetat en handbok, där man går igenom varje artikel i konventionen, diskuterar dess tillkomst och barnrättskommitténs tolkningar.¹⁵

~ Övriga FN-organ ~

Även övriga delar av FN-systemet har en viktig roll i arbetet för att förverkliga flickors respektive pojkars rättigheter. Arbetet med att följa upp och genomföra rekommendationerna från FN:s barnrättskommitté och stödja ländernas strävan att förverkliga barnkonventionen berör olika delar av systemet, t ex UNESCO och UNDP. De tema- och landrapportörer som tillsatts av FN:s kommission för mänskliga rättigheter ansvarar ofta för frågor/områden där flickors och pojkars rättigheter är en viktig, men ofta förbisedd del.¹⁶

~ NGO-Group on CRC ~

I Genève finns också en samarbetsorganisation för enskilda organisationer som arbetar med barnrättsfrågor. Den samordnar organisationernas kompletterande rapporter och bistår de organisationer som vill delta i kommitténs diskussioner med landets representanter. De har ett gemensamt informationsnätverk CRIN¹⁷ som samlar information om barn och barns rättigheter från hela världen.

~ Nationella barnrättsorganisationer ~

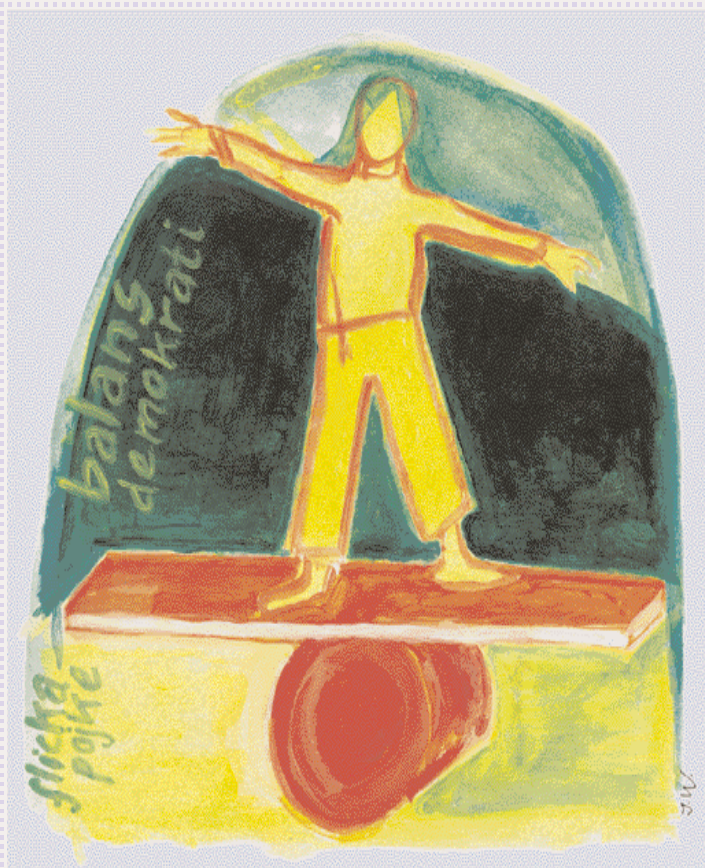
I många länder finns myndigheter eller nationella kommittéer som har ansvar för barnfrågor och för att barnkonventionen genomförs och förverkligas. De ansvarar också för rapportskrivningen till FN:s barnrättskommitté. Dessutom finns koalitioner (nätverk) av enskilda organisationer som arbetar för barns rättigheter. De samlas framförallt inför skrivandet av kompletterande rapporter till FN:s barnrättskommitté. I vissa fall samarbetar de med myndigheterna i arbetet med den nationella rapporten. Dessa nätverk spelar en viktig roll i granskningen och uppföljningen av staternas efterlevnad. Många av medlemsorganisationerna driver också praktiskt arbete för att tillgodose barns rättigheter inom sociala sektorer liksom för att ge rättstöd till barn.

~ International Save the Children Alliance ~

Den Internationella Rädda Barnen rörelsen utvecklas alltmer till en rörelse för barns rättigheter där påverkansarbete på internationell och lokal nivå får större betydelse och det direkta stödarbetet fått en tydligare barnrättsprofil. En viktig del av deras arbete är stöd till lokala och regionala enskilda organisationer för barnets rättigheter.

Ett stort antal svenska, internationella och lokala enskilda organisationer arbetar för att stärka barns rättigheter och förverkliga konventionen.

3. Barnet i samhällsutvecklingen

Barnens situation är en viktig indikator på hur samhället utvecklas och hur resurserna förvaltas.¹⁸ Barns liv och utveckling kan inte avskiljas från samhällsutvecklingen i stort. Deras överlevnad och utveckling hänger nära samman med i första hand föräldrarnas situation och förmåga, men också med den sociala, ekonomiska och politiska situationen i landet. Attityden till och behandlingen av barn speglar samhällets värderingar och människosyn.

~ Barn som indikatorer ~

Spädbarnsdödlighet och undernäringssmåtta citeras ofta som indikatorer på barns villkor, men också situationen för barn med funktionshinder, antalet barn som försörjer sig på gatan, avhopp från skolan och självmordsbenägenhet bland tonåringar är viktiga signaler om otillräckliga resurser och bristande respekt för barns rättigheter. De stora förändringarna i den ekonomiska politiken i öststaterna under 1990-talet har haft allvarliga konsekvenser för barnen, vilket bland annat visat sig i ökande antal barn på institutioner och på gatan. Den akuta ekonomiska krisen i Asien 1998 tvingade många barn att söka arbete för att bidra till försörjningen, t. ex. när föräldrarna blev arbetslösa.

~ Fattigdom ~

Barnen har ibland kallats de fattigas underklass. Detta gäller i de flesta kulturer och samhällen. De bär konsekvenserna av föräldrarnas och samhällets fattigdom. Bristen på resurser, utbildning och trygghet ökar risken för kränkningar och orättvis behandling. Detta går framförallt ut över de fattigas barn som inte får sina mest grundläggande rättigheter tillgodosedda. När resurserna varken räcker till

mat eller skola, förnekas rätten till överlevnad och utveckling. I familjer som lever under fattigdomsstrecket, där varje dag är en kamp för överlevnad, saknas tid och ork att ge barnen stöd och fostran. Risken för utnyttjande, misshandel och sexuella övergrepp ökar. Många barn, som ser sina föräldrars vanmakt inför situationen eller utnyttjas och misshandlas hemma, föredrar att försöka klara sig själva. De ger sig iväg hemifrån i hopp om att hitta egen försörjning. Deras förutsättningar att lyckas i livet och skapa sig en bättre livssituation än föräldrarnas är inte stora. Istället riskerar de att hamna i prostitution, drogmissbruk, våld och kriminalitet.

Världstoppmötet i Köpenhamn 1996 om social utveckling behandlade framförallt de fattigas rättigheter till utveckling och överlevnad. Ekonomisk politik och fattiga länders förutsättningar, liksom riskerna med och behovet av skydd mot social utslagning och exkludering, var viktiga arbetsområden. I handlingsplanen från konferensen förpliktigade sig de deltagande länderna att *”garantera att då strukturanpassningsprogram har överenskommit, de innefattar mål för social utveckling, särskilt utrotande av fattigdom, främjande av full och produktiv sysselsättning och förbättring av den sociala integrationen.”*¹⁹

~ Jämställdhet ~

Rätten till liv, överlevnad och utveckling och rätten att inte bli diskriminerad hör till de grundläggande principerna i barnkonventionen. Diskrimineringsförbudet förstärks ytterligare i konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor, (CEDAW). Diskriminering sker betydligt oftare och mera systematiskt vad gäller flickor än pojkar. Önskan att få söner, eller åtminstone en son är mycket stark i de flesta kulturer. Släktens fortbestånd, kulthandlingar för förfäderna och omsorg på ålderdomen är vanligen knutet till äldste sonen (t ex i Kina), medan flickorna genom giftermål får ansvar inom makens familj. När fåbarnsfamiljen blir norm (påbjuden eller frivillig) blir det viktigt att föda pojkar, helst fler än en för att trygga ålderdomen. Med modern fosterdiagnostik är det möjligt att avgöra kön under graviditeten, vilket

på flera håll lett till selektiva aborter av flickfoster, diskrimineringen börjar redan i fosterstadiet. Denna diskriminering fortsätter sedan under barnaåren, vilket visar sig i högre undernäings-, sjuklighets- och dödlighetssiffror för flickor än för pojkar, framförallt i Asien, liksom i sämre tillgång till utbildning. Många flickor gifts bort i tidiga tonår och blir gravida långt innan de är fysiskt och psykiskt mogna att bli föräldrar. Kvinnlig könsstympning praktiseras fortfarande på många håll med svåra konsekvenser för flickors, hälsa, välbefinnande och överlevnad. Den lagstiftning som reglerar äktenskap, arv och tillgång till egendom diskriminerar ofta flickor/kvinnor.

~ Hiv / aids ~

Hiv/aids epidemin kommer att få svåra följder för samhällsutvecklingen i stora delar av världen, vilket påverkar barnens situation. I många afrikanska länder är upp till 40% av befolkningen mellan 20 och 40 år smittade och utveckling går mot en liknande situation i Asien. När detta får genomslag i mortalitet, samtidigt som den äldre generationen dör, kommer medellivslängden att sjunka drastiskt, enligt vissa prognoser med så mycket som 25 år. Detta betyder en kraftig minskning av arbetskraft och stora produktionsbortfall med konsekvenser för samhällsekonomin. Det betyder också att en stor andel av barnpopulationen förlorar såväl föräldrar som andra anhöriga samtidigt som andra grupper som kan stötta barnen (lärare, vårdpersonal, socialarbetare etc) tunnas ut.

~ Barns rättigheter ~

Barnkonventionen erkänner barnets rätt till omvårdnad och utbildning och lägger ansvaret för det i första hand på familjen. Konventionsstaternas ansvar är att bistå föräldrarna och att skapa förutsättningar för familjen att fullgöra sitt ansvar. Samtidigt lyfter barnkonventionen fram barns rätt till delaktighet och påverkan. Barnet är en viktig samhällsaktör och deras bidrag till sin egen och familjens överlevnad är i många samhällen stort och avgörande.

4. Barnets rättigheter i utvecklings- samarbetet

Det övergripande målet för det svenska utvecklingssamarbetet är att höja de fattiga folkens levnadsnivå. Att bekämpa fattigdomen var redan från början en av de starkaste drivkrafterna bakom svenskt utvecklingssamarbete.²⁰ För att vägleda detta arbete har riksdagen fastställt sex biståndsmål:

- ~ **Resurstillväxt** - att medverka till en ökad produktion av varor och tjänster.
- ~ **Ekonomisk och social utjämning** - att bidra till att skillnaderna mellan fattiga och rika minskar och att alla får sina behov täckta.
- ~ **Ekonomisk och politisk självständighet** - att medverka till att länderna själva ska kunna bestämma över sin ekonomi och politik.
- ~ **Demokratisk samhällsutveckling** - att medverka till att människor får bättre möjligheter att påverka utvecklingen såväl lokalt som regionalt och nationellt.
- ~ **Miljöhänsyn** - att bidra till en framsynt hushållning med naturresurser och omsorg om miljön.
- ~ **Jämställdhet** - att främja jämställdhet mellan män och kvinnor.²¹

Under 1997 och 1998 utarbetade Sida fyra handlingsprogram för sitt arbete utifrån de biståndspolitiska målen. Handlingsprogrammen behandlar områdena fred, demokrati och mänskliga rättigheter, fattigdom, miljö och jämställdhet. Barns rättigheter och vad ett barnperspektiv på biståndet betyder har inte speciellt belysts i handlings-

programmen. De fyra områdena har dock stor betydelse också för barns livsvillkor och situationen för barnen är ofta en god indikator på hur samhället fungerar. Barn, såväl flickor som pojkar, är viktiga deltagare i utvecklingssamarbetet och påverkas såväl negativt som positivt av det.

I det följande kapitlet belyses Sidas olika verksamhetsområden utifrån barnens situation och rättigheter. Vissa sektorer och ämnesområden har ett givet ansvar för att barnens villkor förbättras och för att deras situation och rättigheter finns med i planering och genomförande. För andra är det inte lika naturligt att se barnen som intressenter i programmen och att analysera konsekvenserna av verksamheten utifrån hur barnen påverkas. Här ges förslag och anvisningar om hur barnets rättigheter kan integreras i utvecklingssamarbetet.

4.1 Mänskliga rättigheter och demokrati

Barnkonventionen är den MR-konvention som Sverige har gemensam med alla sina samarbetsländer. Den utgör därmed en utmärkt gemensam plattform i arbetet för mänskliga rättigheter. Ett arbete för barnets rättigheter är inte lika kontroversiellt som ett engagemang för vuxnas rättigheter, som ofta förknippas med frågor om fängslanden, presscensur mm. Med utgångspunkt i de gemensamma normerna i barnkonventionen kan dialogen föras om allas mänskliga rättigheter, om ratificeringen av andra konventioner, återtagande av reservationer och förändringar för att bättre leva upp till olika åtaganden.

I Sidas handlingsprogram för fred, mänskliga rättigheter och demokrati²² nämns främjandet och försvaret av kvinnors, barns och funktionshindrades rättigheter som områden av speciell strategisk betydelse. **Grundläggande är respekten för envar som individ och subjekt i sitt eget liv. Detta gäller barn lika väl som vuxna. Rätten till en dräglig levnadsstandard, liksom till delaktighet, yttrandefrihet och religionsfrihet har de som fullvärdiga individer**

i samhället, inte därför att de som barn är speciellt utsatta. Dessutom har barn, just därför att de är barn och därmed beroende av vuxna, rätt till speciellt stöd och skydd från staten. Detta kräver förändrade attityder till barn och en medvetenhet om vilken syn på barn som styr vårt tänkande och handlande.

I Sidas arbete för mänskliga rättigheter och demokrati är arbetet för barnets rättigheter en viktig del. Barn och unga (under 18 år) utgör en stor andel av befolkningen i de flesta av Sveriges samarbetsländer.

~ Rätten till identitet ~

Rätten till identitet, till födelseregistrering, till namn och nationalitet är en förutsättning för övriga rättigheter. Utan identitetshandlingar är det svårt att hävda andra rättigheter. **Såväl medborgerliga och politiska rättigheter som sociala, ekonomiska och kulturella rättigheter är knutna till individen.** Ett system för födelseregistrering är en nödvändighet i det moderna samhället med ökad mobilitet, där människor flyttar och lever bland människor som inte känner till deras ursprung. För att få tillgång till skola, sjukvård och socialförsäkring krävs oftast identitetshandlingar, liksom det krävs för att få delta i val eller få ett pass. Många barn blir inte registrerade när de föds och saknar därmed identitetshandlingar. Det kan bero på att de tillhör grupper som på olika sätt står utanför samhället som minoritetsfolk och flyktingar eller i vissa länder att de föds utom äktenskapet och därmed saknar medborgerliga rättigheter. Insatser för att utveckla lagstiftning och administrativa rutiner för att tillförsäkra alla barn namn och nationalitet, registrering och identitetshandlingar bör vara ett prioriterat område inom det MR-inriktade förvaltningsbiståndet.²³

~ Rätten till delaktighet ~ och påverkan

Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter tillerkänner envar rätten att direkt eller genom fria, allmänna och hemliga val delta

i landets styrelse. Någon åldersrestriktion finns inte angiven, men i all nationell lagstiftning anges en nedre åldersgräns, en myndighetsålder, som begränsar rösträtten. Barnkonventionen tar inte upp frågan om rösträtt, men definierar den som är under 18 år som barn, om inte landets lag anger en lägre myndighetsålder.

Istället för rösträtt skall konventionsstaterna tillförsäkra det barn, som är i stånd att bilda egna åsikter, rätten att framföra dem och få dem respekterade i förhållande till barnets ålder och mognad. **De grundläggande friheterna: yttrandefrihet, föreningsfrihet, informationsfrihet, tankefrihet och religionsfrihet återfinns i barnkonventionen. Tillsammans anger dessa artiklar MR-konventionernas syn på individen/ barnet som fullvärdig medborgare med rätt att påverka sitt liv och sin utveckling.** För att förverkliga barnkonventionen krävs att attityderna till barn och deras förmåga förändras. Modeller för barns och ungas deltagande i alla frågor som rör dem behöver utvecklas och få stöd inom utvecklings-samarbetet. Om barn och unga blir respekterade och tidigt får lära sig att delta och ta ansvar utifrån respekt för andra och tolerans ökar förutsättningarna för utveckling och fredlig samexistens.

~ Utbildning i mänskliga rättigheter ~ och barns rättigheter

Kunskap och insikt är förutsättningar för ett aktivt och meningsfullt deltagande i beslutsfattande. Utbildning är därför en hörnsten i all demokratisering. Utbildning i demokrati och mänskliga rättigheter för barn och unga skall vara en del i MR/demokratisamarbetet. Träning i organisations- och förenings teknik och stöd till barns egen organisering är andra viktiga områden.²⁴ Barnkonventionen ålägger vuxensamhället att vid alla åtgärder som rör barn prioritera "barnets bästa". Utbildning om barnkonventionen och det ansvar politiker och tjänstemän åläggs genom en stats ratificering skall ingå i MR-stödet för barns rättigheter.

~ Barns rättssäkerhet ~

Rätten för envar till opartisk och rättvis behandling inom rättsväsendet är grundläggande i en demokrati. Barnkonventionens artikel 40 erkänner denna rättighet för varje barn som kommer i konflikt med lagen och anger i detalj vilka åtgärder konventionsstaterna skall vidta för att säkerställa barnets rättigheter. Inledningsavsnittet i artikel 40 understryker vikten av att barnet behandlas på ett sätt som *"främjar barnets känsla för värdighet och värde, som stärker barnets respekt för andras mänskliga rättigheter och grundläggande friheter och som tar hänsyn till barnets ålder och önskvärdheten att främja att barnet återanpassas och tar på sig en konstruktiv roll i samhället."* Tillsammans med artikelns avsnitt 4 anger detta den grundhållning som konventionsstaterna har åtagit sig att följa vid utarbetandet av politik och arbetsformer för handhavandet av barn och unga i konflikt med lagen.

Verkligheten ser i de flesta samarbetsländer annorlunda ut. Barn och unga i konflikt med rättsvisan saknar, liksom många vuxna, rättsligt skydd. Synen på barn som okunniga och odisciplinerade liksom attityden till de många barn som inte följer etablerade normer för barns beteende, bidrar till att barn utsätts för övergrepp och kränkande behandling. Ofta saknas också lagstiftning, praktiska anvisningar och administrativa rutiner för när och hur barn skall omhändertas. Riskerna för övergrepp och utnyttjande är stora, speciellt för flickorna. Kunskapen om och förståelsen för barn och deras agerande saknas inom polis och rättsvårdande myndigheter, där regler och strukturer utvecklats utifrån synen på och erfarenheterna av den vuxne, manlige brottslingen.

För att stärka barns rättssäkerhet bör insatser utvecklas och stödjas för:

- ~ *översyn och revidering av lagstiftning och rättspraxis*
- ~ *utbildning om barn och barns rättigheter för all rättsvårdande personal;*
- ~ *utvecklingen av speciella ungdomsdomstolar samt ungdomsfängelser och andra lämpliga straff- och behandlingsformer.*

~ Uppföljningsprocessen ~

Staternas efterlevnad och den struktur som finns för uppföljning och internationellt samarbete är en viktig förutsättning för att barns villkor skall förändras och deras rättigheter respekteras. FN:s kommitté för barnets rättigheter och UNICEF har tillsammans med konventionsstaterna ett ansvar för konventionens genomförande.

Basen i arbetet är utarbetandet av de statliga rapporterna till kommittén. **Processen ger varje land anledning att mera ingående beskriva och analysera barnens situation och diskutera nödvändiga förändringar inom lagstiftning och förvaltning.** Detta blir för många samarbetsländer ett omfattande arbete, eftersom information ofta saknas, är bristfällig eller otillförlitlig. För många länder leder datainsamlingen och rapport-skrivandet till nya, inte alltid välkomna, insikter om barnens verklighet. Denna process och

diskussionerna med barnrättskommittén kan användas såväl normativt som operativt i implementeringen av konventionen. De flesta länder/regeringar vill barnens bästa och uppföljningsprocessen blir då ett viktigt stöd. Genom att rapporterna görs allmänt kända och finns tillgängliga på internet²⁵ får barn, barnrättsgrupper, föräldrar och andra med ett engagemang för barns villkor och utveckling tillgång till viktig kunskap för sitt påverkansarbete.

Rapporterna kan tillsammans med UNICEF:s situationsanalyser utgöra underlag för planering och genomförande av olika insatser för barns rättigheter, liksom för den utvecklingspolitiska dialogen. Eftersom barns villkor är en god indikator på ett lands utveckling, ekonomi och förvaltning ger rapporterna också mer allmän information om landet och om fattiga och marginaliserade befolkningsgrupper.

För att uppföljningsprocessen skall fungera behövs stöd till:

- ~ staternas rapportskrivning;
- ~ alternativa rapporter från enskilda organisationer;
- ~ barnrättskommittén för att utöka dess kapacitet att granska rapporter;
- ~ stöd till spridningen av såväl de nationella som barnrättskommitténs rapporter.

~ Ombudsmannafunktion ~

I många länder finns barnombudsmän i någon form. De har olika mandat och funktion. En del fungerar som ombudsmän för enskilda barn i deras kamp för sina rättigheter, andra har ett mera övergripande ansvar för att följa och granska hur riksdag, regering och centrala och lokala myndigheter följer konventionen. I en del länder har de ansvar för utbildning och information om konventionen till relevanta personalgrupper och allmänheten, liksom för studier och rapporter om barns villkor.²⁶

För att konventionen skall bli ett levande verktyg i arbetet för barn behövs alla dessa olika funktioner. En barnombudsman som skall granska statens och centrala och lokala myndigheters efterlevnad måste ha en stark och fristående position med möjlighet och rätt att granska verksamheter och påtala brister. Att knyta funktionen till ett departement snävar in perspektivet och handlingsutrymmet. Det minskar lätt möjligheterna till överblick och övergripande agerande. I resolution 48/134 från FN:s generalförsamling 1993, kallad Parisprinciperna, finns rekommendationer för hur nationella institutioner för mänskliga rättigheter bör organiseras. Unicef har utarbetat kriterier för ombudsmän och kommissioner för barn.²⁷ Sida har i samarbete med den svenska barnombudsmannen utvecklat ett utbildningsprogram för politiker och högre tjänstemän om hur en barnombudsmannafunktion kan utvecklas och fungera.

Prioriteringar för samarbete och stöd i ett barnrättsperspektiv:

- ~ Attitydförändringar till flickor och pojkar i enlighet med konventionens barnsyn och vision;
- ~ Förändring av attityder/värderingar för att minska diskrimineringen av barn och kränkningar av deras rättigheter, liksom diskriminering av olika barngrupper;
- ~ Utbildning om barn och barns rättigheter i de demokratiska strukturerna;
- ~ Utveckling av system för födelserregistrering, för utfärdande av identitetshandlingar och för reglering av medborgarskap;
- ~ Utbildning för polis och rättsvärdande myndigheter om barns rättigheter;
- ~ Översyn och revision av lagar för att integrera barns rättigheter, samt översyn av system och rutiner för omhändertagande av unga lagöverträdare;
- ~ Ländernas arbete med rapporteringsprocessen, datainsamling och databearbetning.

4.2 Förvaltning

Nödvändigheten av god samhällsstyrning får ökad uppmärksamhet i utvecklingssamarbetet. I Sidas verksamhet intar stöd till och utveckling av fungerande förvaltningar en central roll. Implementeringen av barnkonventionen kräver kunskap om konventionen och om barn liksom förändring av strukturer och rutiner inom stora delar av samhällsförvaltningen. Varken beslut eller administrativa rutiner är åldersneutrala. De har utvecklats av vuxna för vuxna och saknar oftast utrymme för hänsyn till barn och deras behov. Grundprinciperna i barnkonventionen bör vara grundläggande i all lokal demokrati och förvaltning. **Barns rätt att skapa sig en åsikt, föra fram den och få den respekterad är speciellt viktig i närmiljön, liksom åtagandet i barnkonventionen att vid alla beslut ge barnets bästa prioritet och tillgodose deras rättigheter till det yttersta av de tillgängliga resurserna.**²⁸ Genom att i närmiljön ge prioritet åt implementeringen av

barnkonventionen läggs grunden för en demokratisk samhällsutveckling.

~ Statistik ~

Statistik är en viktig del i kunskapsuppbyggandet inför planering och beslutsfattande. Tillgänglig statistik är sällan åldersfördelad annat än i demografiska data. I mycket annan statistik döljs barnen i samlingsbegreppet hushåll. Specifikt för barn finns det hälsostatistik upp till 5 år (mortalitet, morbiditet, undernäring, vaccinationsstatus mm), men den är sällan könsfördelad. För äldre barn saknas hälsostatistik, medan det finns skolstatistik om inskrivning, bortfall, uppnådda examina mm. Information om de barn som inte börjat eller lämnar skolan är tunnsädd. För sin rapportering till FN-kommittén liksom för sin planering behöver de flesta länder utveckla sin bearbetning, analys och presentation av statistiskt material för att inkludera barnperspektivet. Statistik bör vara såväl köns- som åldersfördelad i lämpliga intervall. Metoder behöver utvecklas för att inkludera och synliggöra grupper av barn i särskilda situationer och med särskilda behov.

~ Central och lokal förvaltning ~

Genom ratificeringen av barnkonventionen har staterna åtagit sig att följa grundprinciperna om diskrimineringsförbud, barnets bästa, rätten till liv, överlevnad och utveckling och rätten till delaktighet. **”Barnets bästa” skall vara vägledande vid alla beslut som rör barn och alla lämpliga lagstiftnings-, administrativa och andra åtgärder skall vidtas för att genomföra konventionen med utnyttjande till det yttersta av landets tillgängliga resurser. Alla barn har rätt till respekt och värdighet, rätt att få sina rättigheter tillgodosedda och rätt att vara delaktiga.** Detta ställer långtgående krav på såväl central som lokal förvaltning. Det handlar om ansvarsfördelningen mellan lokala och centrala beslutsfattare och förvaltningar, om rollen för den offentliga, respektive den privata sektorn, finansieringsmodeller (skatter eller avgifter), organisation

och maktfördelning. Ur ett barnrättsperspektiv är det viktigt att synliggöra och ta hänsyn till barns villkor och behov vid valet av politik.

Frågan om ”barnets bästa”²⁹ kan inte besvaras entydigt och slutgiltigt - den är beroende av kultur, tid, geografi, kunskap och barnets sociala situation. Villkoren för ett barn är olika om det är ensam barn eller har många syskon, om det är pojke eller flicka, om det bor i Sverige eller Laos. Kunskapen om vad som är bra för barn utvecklas och förändras med ny forskning. För beslutsfattare gäller att analysera barnets/barnens situation och konsekvenserna av olika handlingsförslag för att sedan fatta beslut utifrån det som synes bäst för barnet inom ramen för dagens kunskap och värderingar. En viktig del i den analysen är vad barnet själv har för kunskap och åsikt i frågan. För den lokala förvaltningen behöver metoder utvecklas för att ta in barnens synpunkter och för att analysera och bedöma konsekvenserna av olika förslag, för att göra barnkonsekvensanalyser.³⁰

Många gånger har de lokala förvaltningarna för olika sektorer starkare band till motsvarande centrala förvaltning än till andra lokala förvaltningar. Detta försvårar det tvärssektoriella arbete som ofta är nödvändigt för att förändra villkoren för barn. Barn som t.ex. blivit föräldralösa på grund av hiv/aids-epidemin behöver stöd inom många områden, precis som barn med handikapp. Ofta blir deras situation en fråga för en förvaltning som saknar kompetens och mandat att handlägga en stor del av barnets behov. En stärkt lokal samordning och större möjligheter att samarbeta om barn och dela på tillgängliga resurser behöver utvecklas.

För att ett land skall kunna leva upp till sina åtaganden i konventionen om sociala, ekonomiska och kulturella rättigheter och i barnkonventionen krävs resurser till offentlig service. I MR-konventionerna åtar sig staterna att säkerställa att alla barn får tillgång till gratis, obligatorisk grundskola och till hälso- och sjukvård för att åtnjuta bästa uppnåeliga hälsa. Staten skall också säkerställa

att barn får en dräglig levnadsstandard och någon form av social försäkring.³¹ Speciella krav finns därutöver för omhändertagande av flyktingbarn och barn med handikapp.³² Ett fungerande skattesystem är ett led i att stärka statens finanser och skapa utrymme för nödvändig verksamhet. Samtidigt är det viktigt att andra former för finansiering och service utvecklas och att i första hand familjen har förutsättningar att själv ansvara för barnets vård och omsorg. För att sedan granska budgettilldelningen och följa hur barns rättigheter tillgodoses görs i vissa länder en budgetbilaga till statsbudgeten, där de olika posterna belyses ur ett barnperspektiv.

Prioriteringar för samarbete och stöd i ett barnrättsperspektiv:

- ~ Utbildning av lokala politiker och beslutsfattare om barn och barns rättigheter;
- ~ Utbildning och metodutveckling för att öka barns och ungas möjligheter att delta i planering och beslutsfattande som påverkar deras liv;
- ~ Utveckling av system och strukturer nödvändiga för att staten skall fullfölja sina åtaganden gentemot barn i enlighet med konventionen (art. 4);
- ~ Konsekvensanalys av planerings- och budgetarbete utifrån BK:s grundprinciper;
- ~ Insamling, analys och presentation av köns- och åldersfördelad statistik.

4.3 Hälsosektorn

I barnkonventionen erkänns varje barns rätt till bästa uppnåeliga hälsa. Konventionsstaterna skall sträva efter att säkerställa att alla barn har tillgång till hälso- och sjukvård och rehabilitering, de skall också säkerställa att inget barn berövas den rätten. Artiklar med speciell relevans för hälsosektorn är artiklarna 23, 24 och 39 i barnkonventionen. All verksamhet bör dessutom planeras och utvärderas utifrån grundprinciperna i barnkonventionen om diskrimineringsförbud, barnets bästa, rätten till liv, överlevnad och utveckling och barns delaktighet.

~ Mödra- och barnhälsovård ~

Utvecklingen av mödra- och barnhälsovård är prioriterat i det bilaterala utvecklingssamarbetet med många länder, liksom i det multilaterala utvecklingssamarbetet. Små barns överlevnad är ett av delmålen i deklarationen från världstoppmötet 1990. Det handlar om mödravård och förlossningsvård för att ge barnet bästa möjliga start i livet, om vaccinationsprogram och barnsjukvård för barnen under fem år för att minska barnadödligheten och om hälsoupplýsning, speciellt om amning och nutrition. Mödra- och barnhälsovården skall vara tillgänglig för alla oberoende av bakgrund, ålder, social situation eller liknande. Den skall visa respekt för och acceptans av sociala, etniska och kulturella olikheter.³³ Nödvändiga ekonomiska resurser skall säkerställas för att garantera alla tillgång till den vård de behöver.

~ Tonåringars hälsa ~

Tonåringars hälsa med speciellt fokus på sex och samlevnad är ett annat viktigt område. Spridningen av hiv/aids och andra sexuellt överförbara sjukdomar bland ungdomar liksom den höga dödligheten i tonårsgraviditeter och -aborter visar att tonåren, liksom småbarnsåren, är en period med stora hälsorisker. När det gäller tonåringarna handlar det om tillgång till preventivmedel och relevant information, om attityden till flickor och till sex och om tillgången till vård och behandling i samband med infektioner, graviditeter och aborter.

~ Infektionssjukdomar ~ och olycksfall

Infektionssjukdomar och olycksfall är de två områden inom hälsovården som gäller barn av alla åldrar, även om den högsta dödligheten finns i de yngre åldrarna. Stora tropiska infektionssjukdomar som bilharzia och guinea worm orsakar ohälsa hos många barn i skolåldern. Särskilt bland barn i slumområden och på gatan är tuberkulos ett problem. Många barn utsätts ständigt för olycksrisker framförallt i samband med olika arbetsuppgifter som boskapsvård och -vaktande,

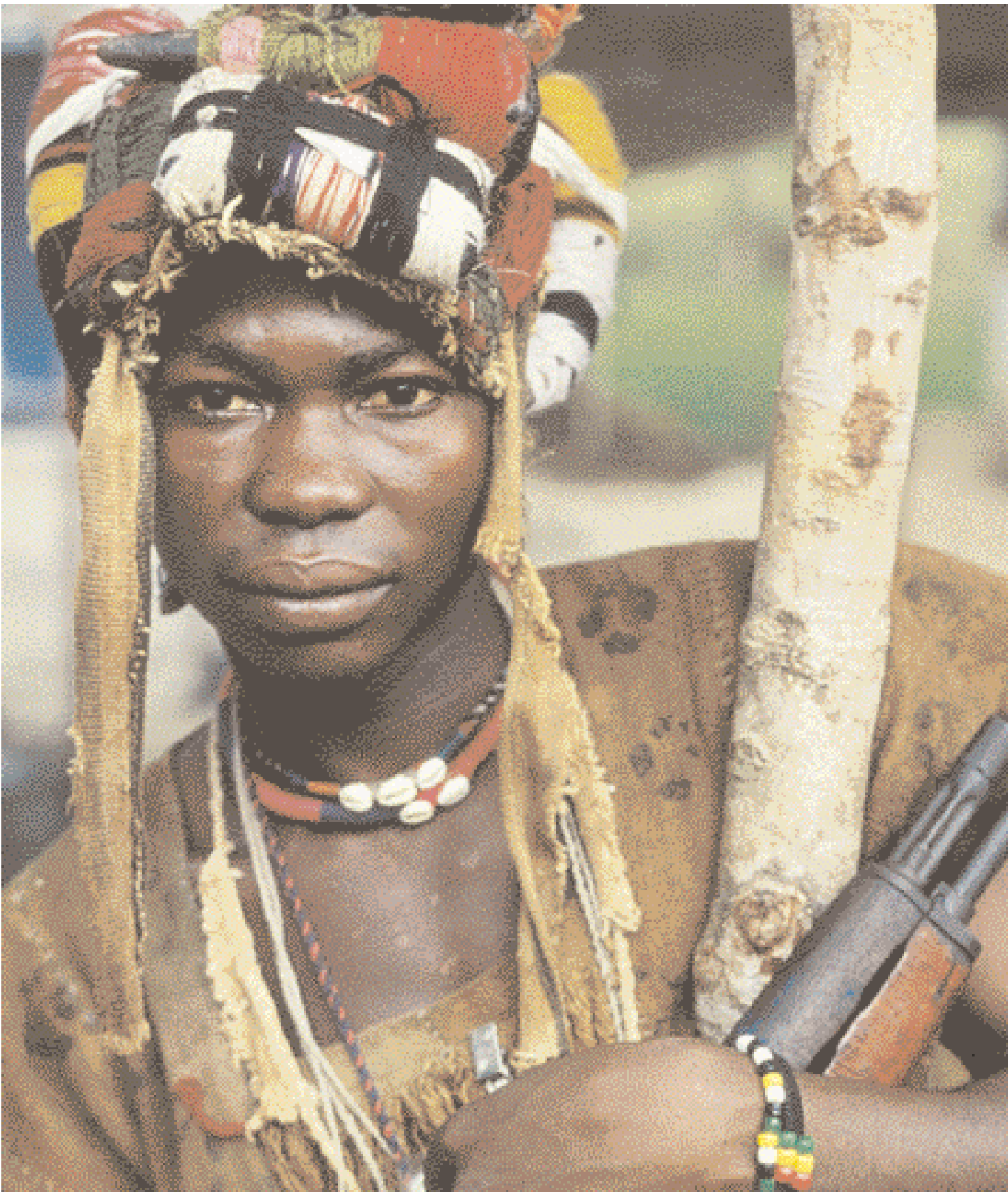
vattenhämtning, matlagning och gatuförsäljning. Våld och övergrepp är också en viktig orsak till både akuta och kroniska hälsoproblem bland barn.

~ Hiv/aids ~

Spridningen av hiv/aids kommer att påverka hälso- och sjukvårdsarbetet liksom alla övriga samhällssektorer över hela världen för lång tid framåt. Barnen är i minoritet bland de smittade och sjuka, men deras liv påverkas drastiskt när föräldrarna och andra vuxna i barnets omgivning smittas. Smittspridning till barn förekommer framförallt inom två åldersgrupper: det ofödda/nyfödda barnet och bland sexuellt aktiva tonåringar. Dessutom förekommer fortfarande viss smittspridning via smittat blod och orena instrument även till andra åldersgrupper.³⁴

Den vertikala smittan från mor till barn uppmärksammas och olika insatser görs för att förhindra att ofödda/nyfödda barn smittas. Gravida kvinnor erbjuds testning och information om sitt hiv-status, rådgivning om hur de undviker smitta om de är hiv-negativa och behandling och råd om de är hiv-positiva. Genom att använda bröstmjölksersättning kan risken för smitta via modersmjölken elimineras. Riskerna med bröstmjölksersättning är dock stora om de hygieniska och ekonomiska förhållandena är dåliga. Nya rön visar också att med exklusiv amning utan några tillägg, kan smittrisen via bröstmjölk minimeras.

För att minska smittspridning till och mellan ungdomar krävs såväl ökad kunskap som attitydförändring för ett ändrat sexuellt beteende. Det handlar om kunskap om och attityden till säkrare sex hos flickor och pojkar. Hiv-statistik från södra Afrika visar att smittspridningen är betydligt större bland tonårsflickor än bland tonårspojkar, vilket tyder på att flickorna ofta smittas av äldre män, som utnyttjar dem på olika sätt. Sexuella tjänster är för många flickor den ersättning de kan erbjuda för utbildningsmöjligheter, kläder, beskydd mm. Attitydförändringar och lagstiftning för att skydda tonårsflickor från sexuellt utnyttjande är en viktig del av det hiv-preventiva arbetet. (se även kap.5.6)

~ *Hälsoreformarbete* ~

Utveckling av hälsovårdsförvaltning och personalutbildning ingår i utvecklingssamarbetet med många länder. Det gäller frågor om hälsovårdens finansiering, privata sektorns roll, decentralisering och organisation och grund- och vidareutbildning av hälsovårdspersonal. För att leva upp till åtagandena i barnkonventionen och tillgodose alla barns rätt till basal sjuk- och hälsovård behöver även de äldre barnens behov (6 - 18 år) synliggöras och inkluderas i hälsovårdens planering och organisation. Detta gäller även frågor om läkemedelshantering.

~ *Tobak och droger* ~

Lagstiftning och normer kring barns/ungas användning av olika beroendeframkallande ämnen varierar starkt, medan enigheten om deras allvarliga hälsokonsekvenser är stor. Samtidigt som västvärlden inför allt striktare regler för marknadsföring av tobak för att skydda sina ungdomar, ökar användningen av cigaretter bland barn och unga i de flesta samarbetsländerna. Reglering av marknadsföring och försäljning saknas, många barn tjänar till och med sitt uppehälle på att sälja cigaretter och tändstickor. Användningen av tyngre droger ökar framförallt i två grupper: bland barn som lever och bor på gatan och försörjer sig på t ex prostitution och bland äldre skolungdomar. I barnkonventionen åtar sig staterna³⁵ att vidta alla lämpliga åtgärder för att skydda barn från olaglig användning av droger liksom från att användas i framställning och handel av droger. För att hejda missbruket och skydda barnen krävs internationellt samarbete.

~ *Fysisk och psykosocial rehabilitering* ~

Barns rätt till habilitering och rehabilitering understryks i två³⁶ artiklar i barnkonventionen. Två artiklar som saknar motsvarighet i övriga MR-konventioner och ger barn rätt till stöd och hjälp vid funktionshinder och psykosocial ohälsa efter svåra upplevelser och övergrepp. Inom

hälsoområdet handlar det om behandling, vård och rehabilitering av barn med fysiska handikapp och för barn med psykisk ohälsa om psykiatri och psykosocial rehabilitering. Inom området psykosocial ohälsa behöver socialt och kulturellt relevanta och ekonomiskt genomförbara behandlingsmodeller utvecklas. Aktuella barngrupper är barn som upplevt/deltagit i krig och väpnad konflikt och barn som utsatts för andra svåra kränkningar som t ex barnprostitution, alltså stora barngrupper i de flesta av Sidas samarbetsländer. Om barnen inte får hjälp att bearbeta sina upplevelser påverkas deras förutsättningar att klara vardagen och skolan liksom andra påfrestningar senare i livet.

Bästa uppnåeliga hälsa handlar om mycket mer än tillgång till hälso- och sjukvård. Det handlar om trafik- och boendemiljö för olycksfallsprevention, om tillgång till näringsriktig mat, om utsläpp från industri och jordbruk, om arbetsmiljöfrågor.

Områden som alla kräver ett tvärasektoriellt samarbete inom såväl Sida som samarbetsländerna.

Prioriteringar för samarbete och stöd i ett barnrättsperspektiv:

- ~ Stöd till mödra- och barnhälsovård och preventivmedel tillgängligt för alla;
- ~ Hälsoinformation om nutrition, hygien och olycksfallsprevention;
- ~ Insatser för tonåringars sexuella och reproduktiva hälsa;
- ~ Hälso- och sjukvård för äldre barn (6 - 18 år);
- ~ Information och internationellt samarbete för att minska användning av tobak, alkohol och droger;
- ~ Rehabilitering och rehabilitering av barn med funktionshinder och barn med psykosocial ohälsa;
- ~ Tvärasektoriellt samarbete för olycksfallsprevention, livsmedelstillgång och miljöfrågor.

4.4 Undervisning

Barnkonventionen erkänner alla barns rätt till utbildning och anvisar i de två artiklarna 28 och 29 hur den skall förverkligas och vad syftet med utbildningen skall vara. Utbildning är en rättighet i sig, inte bara ett medel att uppnå andra mål. Ett barnrättsperspektiv på utbildning får konsekvenser för lagstiftning, finansiering, läroplansarbete mm. Grundutbildning är den rättighet staterna åtagit sig att göra obligatoriskt och kostnadsfritt tillgänglig för alla. Ett barnrättsperspektiv skall dessutom präglade skolans arbete och kunskap om barnets rättigheter skall ingå. Antalet barn som går i skolan har ökat i alla länder de sista decennierna men det är fortfarande över 130 miljoner barn i grundskoleåldern, som inte får sin rätt till utbildning tillgodosedd.

Stödet till undervisningssektorn är en hörnsten i svenskt utvecklingssamarbete. Det är den sektor som i sig är tydligast barninriktad. Sidas stöd går framförallt till stöd till grundutbildning, utbildningsreformer, höjd kvalitet i undervisningen, samt till eftersatta grupper. Det handlar om grundutbildning för alla, om tillgång till skollokaler och lärare, om läromedel, läroplansutveckling och undervisningsmetoder. Utmaningen är nu att föra in ett barnrättsperspektiv i stödet till undervisningen, där rätten till respekt, integritet och delaktighet genomsyrar Sidas arbete. Vid världskonferensen i Jomtien 1990 om "Utbildning för alla" slogs fast att utbildning är en rättighet i sig och samtidigt en avgörande faktor för fattigdomsbekämpning, demokratisk utveckling och stärkande av respekten för mänskliga rättigheter speciellt för kvinnor och barn.³⁷

~ Kostnadsfri grundutbildning ~

Barnkonventionen understryker liksom Konventionen om sociala, ekonomiska och kulturella rättigheter tydligt vikten av utbildning. Konventionsstaterna skall, "med utnyttjande till det yttersta av sina resurser", garantera alla barn tillgång till kostnadsfri grundutbildning, som också skall vara obligatorisk för att säkerställa att alla verkligen får tillgång.³⁸

Diskrimineringsförbudet understryker att alla barn utan åtskillnad har rätt till utbildning. Utbildning efter grundskolan skall göras tillgänglig för alla efter förmåga och intresse. Yrkesvägledning och studierådgivning skall utvecklas. Studieavbrott och avhopp (drop-out) är ett stort problem i många u-länder och konventionen tar upp särskilda åtgärder för detta. För att garantera en utbildning för alla måste såväl antagningsregler som totala kostnader ses över. Många gånger finns regler och rutiner i samband med antagningen som utestänger vissa elever och grupper, t ex krav på identitetshandlingar, språkkunskaper eller etnisk/social tillhörighet. Barn med funktionshinder accepteras ofta inte, eftersom det kan ställa krav på extra resurser och anpassning av lokalerna och undervisningen. Avståndet till skolan kan vara så stort att det för mindre barn blir omöjligt att delta, vägen kan upplevas otrygg eller olämplig för flickor. Många barn (och deras föräldrar) finner också skolan så meningslös och irrelevant att de väljer bort den.

Framförallt är det ekonomiska faktorer och attityder som utestänger barn från skolan. Även där skolan formellt är kostnadsfri finns många mer eller mindre dolda kostnader. Det kan vara kostnader för skoluniform, läroböcker och skolmaterial, skolmat, bidrag till lärarlön, reparation av skolan mm och när det gäller de litet större barnen förlusten av barnets inkomst, om det istället arbetat.

De genomgripande ekonomiska reformerna under 80- och 90- talet har bland annat inneburit minskade offentliga utgifter, vilket lett till nedskärningar inom undervisningssektorn, särskilt i form av sänkta lärarlöner och minskade anslag för läromedel. Detta tillsammans med ökad privatisering leder till växande skillnader såväl inom som mellan länder.³⁹

~ Utbildningens innehåll ~

Flickor och pojkar har rätt till en utbildning som syftar till att utveckla deras fulla möjligheter i fråga om personlighet, anlag och fysiska och psykiska förmåga. Undervisningen måste utgå från elevernas olika behov och resurser samt vara anpassad till de

behov och den verklighet som barnen befinner sig i. Detta kräver nya undervisningsmetoder och ett förändrat innehåll. *Utbildningen skall också förbereda barnet för ett ansvarsfullt liv genom att utveckla respekt för mänskliga rättigheter och grundläggande friheter och förståelse och tolerans för det annorlunda. Läroplaner och läromedel liksom lärarutbildning måste utvecklas och förändras för att skapa förutsättningar för en skola i barnkonventionens anda som främjar lärande, sätter barnet i centrum och leder till meningsfull utbildning.* Barn som får tillgång till en relevant skola som förbereder dem för framtiden får möjligheter att utvecklas och förändra sin situation. Fattiga barn utan möjlighet till utbildning förblir fattiga med små möjligheter till utveckling. I de flesta länder är det långt kvar innan rätten till relevant utbildning är verklighet för alla barn och speciellt för flickor. De måste ofta sluta skolan tidigare än pojkarna av kostnadsskäl (familjen kan inte ekonomiskt klara mer än ett barn i skolan), praktiska skäl (flickorna blir bortgifta, de behövs hemma eller de kan inte släppas iväg ensamma hemifrån) eller attityden hos skolan/föräldrarna att flickor inte behöver eller kan tillgodogöra sig skolan. Graviditet leder i allmänhet till att flickor tvingas sluta skolan utan möjlighet att komma tillbaka. Särskilda insatser är nödvändiga för att förändra attityder och möjliggöra fortsatt utbildning.

~ Demokratin i skolan ~

Principen om barns rätt att uttrycka sin åsikt och få den respekterad har stor relevans för skolan och dess arbetsformer. Skolan har ett ansvar för utbildningen i och om demokrati och mänskliga rättigheter.⁴⁰ Det handlar om såväl teoretiska kunskaper som praktiska erfarenheter. En skola, som präglas av en demokratisk kultur med aktivt elevdeltagande utvecklar ett demokratiskt förhållningssätt hos eleverna, vilket utgör en god plattform för framtiden. För att elever skall lära sig tolerans för olikheter och respekt för varandra behöver de bemötas med respekt från vuxna såväl i som utanför skolan. När barnkonventionen talar om barn i konflikt med lagen och deras rättigheter understryker man att *”barnet har rätt att behandlas på ett sätt som främjar*

*barnets känsla för värdighet och värde, som stärker barnets respekt för andras mänskliga rättigheter och grundläggande friheter och som tar hänsyn till barnets ålder...*⁴¹ Det här gäller i lika hög grad även andra barn och skolans förhållningssätt.

~ Barn med särskilda behov ~

För att skolan skall vara tillgänglig för alla måste möjligheter skapas för de elever som av olika skäl inte kan delta. Vid världskonferensen i Salamanca 1994 om utbildning för barn med särskilda behov slogs fast att grundprincipen skall vara en inklusiv skola, som så långt möjligt ger alla barn tillträde tillsammans. **Barn med särskilda behov skall i första hand integreras i den reguljära skolan och lärare ges den utbildning och handledning som krävs för att klara av uppgiften.**⁴²

För många barn är den allmänna skolan ingen verklig möjlighet. Det kan gälla barn som måste arbeta för sitt uppehälle under en del av dagen och behöver tillgång till undervisning t ex på sena eftermiddagar och kvällar, tonårsflickor som utestängts från skolan på grund av graviditet, barn med funktionshinder som gör det svårt att integrera dem, barn i nomadsamhällen. **Inom ramen för den allmänna skolan behöver alternativ utvecklas för att ge dessa barn tillgång till utbildning. Viktigt är att denna utbildning har samma målsättning som den allmänna skolan och att en övergång till den allmänna skolan finns som möjlighet för så många som möjligt.** Samtidigt som segregering och diskriminering skall undvikas har barn rätt till den undervisning som passar dem bäst och som föräldrarna väljer. Staten har inte rätt att förhindra alternativa skolformer så länge de i konventionen angivna principerna gäller.

För barn med svåra upplevelser eller i en krigssituation är skolan en trygghetsfaktor som bidrar till att skapa rutiner och viss normalitet i tillvaron och på så sätt kan stödja läkningsprocessen. Den psykosociala funktionen blir väl så viktig som den pedagogiska.

~ Disciplinen i skolan ~

Skolaga i olika former liksom annan kränkande och förnedrande behandling förekommer i skolor världen över och anges av många elever som orsak till skolk och avhopp. Synen på barn, på undervisning och inlärn timer visar sig även i formerna för hur disciplinen i skolan upprätthålls. I konventionen åtar sig staterna att ”genom lämpliga åtgärder säkerställa att disciplinen i skolan upprätthålls på ett sätt som är förenligt med barnets mänskliga värdighet och i överensstämmelse med barnkonventionen”. **Barn har rätt att behandlas med respekt på ett sätt som inte kränker dem, även när de själva missskött sig. Detta kräver förändrade attityder bland lärare och i samhället i stort. Sverige, liksom FN:s kommitté för barnets rättigheter accepterar inte skolaga.**

Prioriteringar för samarbete och stöd i ett barnrättsperspektiv:

- ~ Utbyggnad av skolan så att alla barn har kostnadsfri och obligatorisk tillgång till grundutbildning samt tillgång till fortsatt utbildning;
- ~ Utveckling av läroplaner, läroböcker och undervisningsmetoder för att integrera barnkonventionens intentioner i skolutbildningen;
- ~ Utbildning om mänskliga rättigheter och utveckling av en demokratisk kultur i skolan;
- ~ Lärarutbildning utifrån de krav på undervisningen som barnkonventionen ställer;
- ~ Alternativa utbildningsmöjligheten inom den allmänna skolan för barn som av olika skäl har svårt att delta;
- ~ Insatser för integrering, där så är möjligt, av barn med funktionshinder i skolan;
- ~ Utveckling av program för psykosocialt stöd för barn med svåra upplevelser i samarbete med hälsovården;
- ~ Verka för en attitydförändring bland lärare och föräldrar till kränkande disciplinåtgärder och för förbud mot kränkande bestraffningar, som t.ex. aga.

4.5 Kultur och medier

Kultur i olika former speglar ett folks eller en folkgrupps identitet och utvecklar och stärker identiteten hos individer som tillhör gruppen. Kulturens olika uttrycksformer kan också användas för att bearbeta erfarenheter och utveckla förhållningssätt. Inom utvecklingssamarbetet stödjer Sida i ökad omfattning olika kulturprojekt för barn.

~ Det kulturella och konstnärliga livet

Rätten att fritt delta i det kulturella och konstnärliga livet erkänns i barnkonventionen. Tillgången till litteratur och möjligheten att få läsa i fred bidrar både till barnets läsinlärn timer och språkförståelse, vidgar barnets vyer och skapar förutsättningar för ökad förståelse och tolerans. Möjligheter att delta i teater-, musik och konstverksamhet ger barn chansen att uttrycka sig och att skapa. För många barn utgör det ett sätt att bearbeta svåra upplevelser och lära sig hantera sorg och förlust.

~ Vila, lek och fritid ~

Barnkonventionen tar i artikel 31 upp barnets rätt till vila, lek och fritid. Rätten till vila och fritid erkänns även i den Allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna och i Konventionen om sociala, ekonomiska och kulturella rättigheter. Detta understryker vilan som ett grundläggande behov för människan och en förutsättning för arbetet. Förutom för återhämtning är fritiden viktig då den ger utrymme för utveckling av egna intressen och talanger. **För barn är leken en viktig del i utvecklingen och inlärn timer.** Barn använder också leken för att bearbeta såväl positiva som negativa upplevelser.

~ Etniska, religiösa och språkliga minoriteter

I artikel 30 understryks rätten för barn från etniska, religiösa och språkliga minoriteter att tillsammans med andra i gruppen tillvarata och utveckla sin kultur, sin religion och sitt språk. Av särskild vikt

är att barn får lära sig läsa och skriva på sitt modersmål för att få en stabil språkutveckling.⁴³ Detta är viktigt för att barnen skall utveckla en trygghet i sin egen identitet, vilket är en förutsättning för att förstå och respektera andras kultur.

~ Information och medier ~

Media har starkt genomslag som attityd- och värderingsskapare i samhället. Speciellt barn och ungdomar som söker en egen identitet i ett samhälle i förändring, kanske i protest mot föräldrar och tradition, är påverkbara. Barnkonventionen tar i en speciell artikel upp frågan om mediernas ansvar i relation till barnen. Medier har ett ansvar att sprida information av kulturellt och socialt värde för barn, sådant som främjar deras sociala och moraliska välfärd. Information till barn om miljörisker och miljövärd bör vara ett ansvar för media. Media bör också utveckla riktlinjer för att

skydda barnet mot information och material som är till skada för barnet. Hänsyn till de språkliga behoven hos barn från minoritetsfolk understryks speciellt.⁴⁴

Barn har rätt till integritet även i medier. Alltför ofta beskrivs barn som problem, som behövande och beroende utan förmåga att själva påverka sin situation. Detta förstärker en syn på barnet som objekt för vuxnas agerande och omsorg, utan egen förmåga och egna rättigheter och skyldigheter. Barn har rätt till information för att kunna delta i samhällets utveckling och förstå skeenden och bilda sig åsikter om vad som händer.⁴⁵ De har också själva rätt att sprida information och tankar med hjälp av olika uttrycksformer, endast begränsade av i lag föreskrivna inskränkningar.

Prioriteringar för samarbete och stöd i ett barnrättsperspektiv:

- ~ Utveckling av barnbibliotek, produktion och spridning av barnböcker;
- ~ Stöd till teater-, musik och konstverksamhet för och med barn, eventuellt som del i fredsarbete eller psykosocial rehabilitering;
- ~ Utveckling av kreativa fritids- och lekmiljöer för barn;
- ~ Utbildning av journalister om barn och barnkonventionen, om barns rätt till integritet;
- ~ Möjligheter för barn att få del av information och själva sprida information via media;
- ~ Produktion i media av information och material om barnkonventionen.
- ~ Information om miljörisker och miljövård i media.

4.6 Landsbygdsutveckling

I de flesta u-länder lever fortfarande en majoritet av befolkningen på landsbygden. De behöver goda förutsättningar för ett värdigt liv, med utkomstmöjligheter och social service. Landsbygdsutveckling har varit en viktig del av Sidas verksamhet under många år. Typen av insatser och formerna för samarbetet har förändrats under åren, men huvudmålsättningen, att skapa förutsättningar för ett värdigt liv för människorna på landsbygden, är densamma.

~ Social service ~

Barn och ungdomar utgör en stor del av landsbygdens befolkning. De har rätt till grundutbildning, hälso- och sjukvård, kommunikationer och annan infrastruktur. Framförallt måste möjligheterna till inkomster utvecklas så att människor kan försörja sig. Flickor och pojkar har traditionellt haft tydliga uppgifter i familjen och samhället. Flickorna har

tidigt fått ta över uppgifter från modern och tränas in i ansvaret för hemmet och syskonen, medan pojkarna följt fadern. Med utbildning och ökad kontakt med omvärlden via radio, TV och besök förändras värderingar och förväntningar framförallt hos de yngre. Vid planering av insatser på landsbygden är det därför viktigt att flickors respektive pojkars erfarenheter, behov och önskemål tas med i de förberedande studierna liksom i planeringen.

~ Förändrade roller och värderingar ~

När kommunikationerna och kontakterna med omvärlden ökar, skolutbildning blir tillgänglig och obligatorisk och kunskaperna om andra livsstilar sprids, bryts traditionella mönster. Barnens, liksom de vuxnas roller och ansvar förändras, tidigare normer och regler ifrågasätts. Barn och ungdomar är viktiga bärare av nya idéer och kan bidra till utveckling och förändring, samtidigt som de, i avsaknad av erfarenhet och kunskap, riskerar att utnyttjas.

För att deras nyfikenhet och engagemang skall tas tillvara i en utveckling av landsbygden är det viktigt att de inkluderas i analys, planering och genomförand av projekt som syftar till förändring och utveckling. Grundprinciperna i barnkonventionen om diskrimineringsförbud, barnets bästa, rätten till liv, utveckling och överlevnad samt rätten till delaktighet skall integreras i all planering och konsekvenserna för berörda barn synliggöras och analyseras.

~ Barns arbete ~

Majoriteten av de arbetande barnen finns på landsbygden i Afrika och Asien.⁴⁶ Där arbetar de framförallt inom traditionella näringar och i hushållen. Deras arbete är både ett viktigt bidrag till familjens försörjning och en del i deras sociala fostran och utbildning. Här finns många exempel på mycket skadligt och utnyttjande arbete, men också på arbete som är utvecklande och stärker barnets självständighet och självförtroende. Ofta kommer föräldrarnas behov av och krav på arbetsinsatser i konflikt med skolans krav på närvaro och läxläsning.

Barnkonventionen förbjuder inte barn att arbete men ålägger konventionsstaterna att genom lagstiftnings-, administrativa- och sociala åtgärder samt information skydda barnet mot ekonomiskt utnyttjande och sådant arbete som kan vara skadligt och äventyra barnets hälsa och utveckling. Arbetet får inte heller försvåra barnets utbildning.⁴⁷

Detta förutsätter att det finns tillgång till undervisning för de barn som måste arbeta för sin försörjning. För barnen på landsbygden är den utbildning som arbete inom jordbruket tillsammans med undervisning inom jordbruk en viktig förberedelse för att kunna ta över familjens jordbruk. Samtidigt är fortsatt allmän skolgång viktig för att klara av nya krav och andra arbetsmöjligheter. God skolutbildning blir allt viktigare i det moderna samhället. (se även kapitel 5.4)

Prioriteringar för samarbete och stöd i ett barnrättsperspektiv:

- ~ Stöd till barns möjligheter att delta i samhällsutvecklingen;
- ~ Utbyggnad av grundutbildning och yrkesutbildning;
- ~ Utbyggnad av social service och kommunikationer;
- ~ Arbetstillfällen för ungdomar samt reglering av arbetsvillkor och löner för arbetare under 18 år.

4.7 Jordbruk, skogsbruk och fiske

Fortfarande är dessa näringsgrenar de viktigaste för de flesta u-länders ekonomier. En utveckling här är nödvändig för att bekämpa fattigdomen och skapa resurser för en höjd levnadsstandard på landsbygden. De självägande, traditionella familje- verksamheterna och de stora företagen (plantager, skogsbolag mm) påverkar barns villkor på olika sätt.

~ Barnens roll ~

I familjeenheten lever barnen nära sina föräldrar i vardagen och deltar mer eller mindre regelbundet i arbetet. För de flesta är det också en självklarhet

att de i framtiden kommer att ta över efter sina föräldrar, även om en allt större osäkerhet och rörlighet gäller. Kvinnors och mäns roller och ansvar är tydligt definierade och ju äldre barnen blir desto tydligare blir förväntningarna på barnen att följa förebilderna och tränas in i respektive roller. Barnens yrkesutbildning är i huvudsak det de lär av sina föräldrar, samtidigt blir den utbildning de får i skolan allt viktigare när samhället förändras. Där föräldrarna är anställda av jordägare (båtägare eller skogsbolag) är deras och barnens relation till jorden annorlunda. De är beroende av arbetsgivaren vars intressen kan var helt andra än familjens. Riskerna för utnyttjande av barnen är större, från orimligt långa arbetsdagar som omöjliggör skolutbildning, till skuldslavsystemet där barnet tvingas betala av familjens lån med arbete. Barnen står för en stor del av det arbete som utförs och bör därför inkluderas i diskussioner om utveckling och förändring, liksom i informations- och utbildningsprogram. Precis som när det gäller att involvera både kvinnor och män, gäller detta flickor och pojkar. För att skydda barn mot utnyttjande och skadligt arbete är reglering av arbetsvillkor och kontroll av efterlevnad viktigt.

~ Olycksfall och hälsorisker ~

Arbetet med jord, skog och fiske innebär för barnen både olycksfallsrisker och risker för varaktiga skador. Många gånger får barnen arbetsuppgifter som överstiger deras styrka och förmåga, vilket ökar risken för olycksfall. Det kan vara allt från att vattna buffeln för 7-åringen som ramlar i vattnet och drunknar, till den 15-åriga skogshuggaren som får trädet över sig. De mera långsiktiga riskerna är kopplade till arbetsmiljöskador orsakade av besprutningsgifter, ensidiga tunga lyft och liknande, där barnen, liksom ofta arbetsgivare och föräldrar, saknar kunskap om riskerna.

Vid planering och genomförande av projekt för förändring och utveckling av jordbruk, skogsbruk och fiske bör grundprinciperna i barnkonventionen om diskrimineringsförbud, barnets bästa,

rätten till liv, överlevnad och utveckling och rätten till delaktighet vara vägledande.

Prioriteringar för samarbete och stöd i ett barnrättsperspektiv:

- ~ Stöd till barns synlighet och delaktighet i samhällsutvecklingen;
- ~ Utbyggnad av relevant och meningsfull grund- och yrkesutbildning;
- ~ Information och åtgärder för att skydda barn mot skador och risker;
- ~ Arbetstillfällen för ungdomar samt reglering av arbetsvillkor och löner för arbetare under 18 år;
- ~ Miljökonsekvensbedömningar också ur ett barnperspektiv.

4.8 Vattenfrågor

Vatten är en livsnödvändig naturresurs och Sida samarbetar i många länder i vattenprogram med olika inriktning. En del är stora projekt som drivs gemensamt med många givarorganisationer och länder för att öka tillgången på rent vatten. Andra är mindre program för lokal vattenhushållning och förbättrad hygien.

~ Vatten som basresurs ~

Vatten är i stora delar av världen en bristvara. Ju viktigare vatten blir för energiutvinning, industri och jordbruk desto större potential har det som konfliktorsak såväl inom som mellan länder.

Fördelningen och användningen av vattenresurserna handlar om människors rätt till överlevnad och utkomst och är därmed en fråga om mänskliga rättigheter. Vattenbrist och oreglerad användning av vatten drabbar framförallt de fattiga som kan få använda en stor del av sin dag för att hämta vatten för dryck och hygien och har svårt att hävda sitt behov att bevattna sina grödor. Ofta är det vatten de får tillgång till av undermålig kvalitet. Vattenhämtning är i de flesta kulturer en uppgift för kvinnor och därmed också för flickor som från tidig ålder får börja träna. Vattenhämtning tar

mycket tid, det är tungt och kräver mycket energi, vilket bidrar till att så många kvinnor är undernärda och får undernärda barn. Ökad tillgänglighet till rent vatten betyder en lättnad för många kvinnor och ökar familjens trygghet och överlevnadsmöjligheter.

~ Olycks- och hälsorisker ~

Ur barnets perspektiv är vattnet värdefullt både som dryck och som lekmedium.

Samtidigt är umgänget med vatten riskfyllt.

Lek i vatten innebär stor risk för drunkning, en vanlig dödsorsak bland barn. Vattenburna infektioner är en annan stor risk.

Det kan vara olika mag/tarminfektioner som sprids med förorenat vatten i t ex slumkvarter eller flyktingläger, där de sanitära anläggningarna är undermåliga eller obefintliga. Följden är diarréepidemier med ett snabbt förlopp, som kan vara livshotande för i första hand små barn. Detta drabbar framförallt områden där människor bor tätt samlade. Men det gäller också insektsburna infektioner där mellanvärden är beroende av vatten, t ex malaria, filaria, guinea worm och bilharzia. Här är riskerna större på landsbygden, där man brukar säga att pojkar smittas av bilharzia, när de börjar leka i vattendammar och flickor av guinea worm, när de börjar bära vatten, dvs i bäggar fallen i 8-10 -årsåldern.

~ Information och kunskap ~

Såväl barn som föräldrar behöver bättre kunskap om riskerna i umgänget med vatten. Kunskapen om sanitet och hygien måste bli allmän liksom insikten om riskerna med öppna vattensamlingar, bevattningskanaler och liknande. Barnkonventionens grundprinciper om diskrimineringsförbud, barnets bästa, rätten till liv, överlevnad och utveckling och rätten till delaktighet skall vara vägledande vid all planering och genomförande av vattenrelaterade projekt.

Prioriteringar för samarbete och stöd ur ett barnrättsperspektiv:

- ~ Utbyggnad av vatten- och sanitetssystem i städer och tätbefolkade områden;
- ~ Information och utbildning om hygien och sanitet;
- ~ Insatser för olycksfallsprevention;
- ~ Metoder och modeller för ett hållbart utnyttjande av vattenresurserna.

4.9 Miljöfrågor

Svenskt utvecklingssamarbete skall bidra till framtynt hushållning med naturresurserna och omsorg om miljön.⁴⁸ **Barn har rätt att växa upp i en miljö som inte är skadlig för deras utveckling och hälsa.⁴⁹ De har rätt till naturresurser nu och i framtiden, deras och framtida generationers överlevnad är beroende av att jordens resurser vårdas och hushållas med. Barn har också ett starkt engagemang för miljön och för allt levande, smått som stort.** De har rätt till information och till framföra sina åsikter och få dem beaktade i frågor som påverkar deras miljö i framtiden. Genom sitt stora engagemang kan barn aktivt bidra till att öka kunskap och medvetenhet om miljöfrågor i samhället. De ställer också gärna upp med praktiska insatser för miljön. När insatser skall bedömas utifrån vilka konsekvenser det får för miljön bör effekterna på barnen och deras livsvillkor vara en viktig faktor.

Sverige har genom sin anslutning till Riodeklarationen, Agenda 21 och internationella miljökonventioner åtagit sig att verka för hållbar utveckling och omsorg om miljön. Handlingsplanen från världstoppmötet i Köpenhamn 1995 tar upp nödvändigheten av varsamhet med miljön, när insatser för utveckling och tillväxt planeras och genomförs. Inom få områden är det gemensamma internationella ansvarstagandet så viktigt som inom miljöfrågorna. Negativ påverkan på miljön i ett land eller en region kan få konsekvenser långt

utanför landets gränser. Påverkan på miljön får också ofta konsekvenser inom helt andra områden än de initialt involverade. Ofta får inte skadorna genomslag förrän långt efter att den aktivitet som orsakade skadorna avslutats. Konsekvenser som ligger framåt i tiden kan av beslutsfattare betraktas som irrelevanta - för deras barnbarn är de verkliga. Exempelen är otaliga på utvecklings- och industriprojekt där kunskapen om och hänsynen till miljöeffekterna brustit.⁵⁰

Omsorg om miljön och frågan om en hållbar utveckling berör många olika områden. Det handlar om hur naturresurserna används och bevaras. En utarmning eller nedsmutsning av vatten, luft, jord och skog får långtgående konsekvenser för människans möjligheter att försörja sig och överleva. Liksom barnen tydligt visar symtom på fattigdom och ojämlik fördelning i familj och samhälle, så får bristande miljöhänsyn och utarmning av naturen allvarliga konsekvenser för barn. Skador på naturmiljön kan påverka de genetiska anlagen, det växande fostret och de små barnen vars kroppar är under snabb tillväxt och förändring. Det kan visa sig som infertilitet, missfall, missbildningar, allergier, förgiftningar och olika former av tumörsjukdomar. En ökning av barns ohälsa kan vara en viktig indikator på att miljön har skadats.

Prioriteringar för samarbete och stöd i ett barnrättsperspektiv:

- ~ Stöd till barns synlighet och delaktighet i samhällsutvecklingen;
- ~ Uthyggnad av relevant och meningsfull grund- och yrkesutbildning;
- ~ Information och åtgärder för att skydda barn mot skador och risker;
- ~ Arbetstillfällen för ungdomar samt reglering av arbetsvillkor och löner för arbetare under 18 år;
- ~ Miljökonsekvensbedömningar också ur ett barnperspektiv.

4.10 Urbanisering

Inflyttning till städer och tätorter är verkligheten för allt fler barn i tredje världen. In på 20-hundratalet beräknas mer än hälften av jordens befolkning bo i städer. Utbildningsmöjligheterna och tillgången på arbete för den som har en utbildning leder till att allt fler flyttar till stan. Även tillgången till hälso- och sjukvård är bättre än på landsbygden. Många äldre barn (12 - 18 år) söker sig till städerna för att hitta inkomstmöjligheter som kanske även gör det möjligt för dem att bidra till den hemmarvarande familjens överlevnad.

~ Bostäder och infrastruktur ~

Den stora inflyttningen till städerna ställer stora krav på bostäder och infrastruktur. Många hamnar i utkanternas slumkvarter eller på stadens gator, i kanske sämre skjul än de hem de kom ifrån. På något sätt lyckas de försörja sig, men marginalerna är minimala och tryggheten ett beroende av släktingar i byn och människor i omgivningen. För ensamma barn som kommer till städerna är boendet ett problem. Har de tur hittar de några kamrater att dela ett hyresrum med, andra hittar ett "shelter" som drivs av någon socialt engagerad organisation eller kyrka, men för många är det gatan eller parken som gäller. Möjligheterna till en privat sfär är små och någonstans att förvara ägodelar och sparade pengar svår att hitta. Riskerna för stöld och övergrepp är stora. Boendemiljön påverkar barnets känsla av trygghet och tilltro till omgivningen. Många miljöer präglas av stora olycksfallsrisker (trafik, vattendammar, halvfärdiga byggarbetsplatser mm) och våld. I sitt bidrag till FN:s konferens om boende och bebyggelsefrågor (Habitat II) i Istanbul 1996 tar barnen speciellt upp behovet av rent vatten, toaletter och elektricitet liksom förekomsten av våld och känslan av otrygghet.⁵¹ Bristande vatten och sanitet betyder ökad risk för ohälsa hos såväl små som stora barn. För de små handlar det om diarréer och hudsjukdomar som skabb, för de större om infektioner t ex TB.

Särskilt tonårsflickorna upplever bristen på vatten, tvättmöjligheter och toaletter som ett stort problem.

Goda boendemiljöer förutsätter en övergripande planering som inkluderar frågor om markanvändning för såväl bostäder som uteaktiviteter och kommunikationer och tillgång till vatten, avlopp och sophantering. Planeringen måste utgå från alla invånares behov, erfarenheter och synpunkter. De allmänna kommunikationerna bör ta hänsyn också till barns behov av transporter och utformas så att risker för olycksfall och skador minimeras. Luftföroreningar på grund av trafik är ett stort problem i de växande städerna. Precis som man kan inbjuda till och skapa utrymme för relationer och samhörighet, kan man bygga in otrygghet och segregation.

~ Gatan som arbets- och fritidsmiljö ~

För många barn är stadens gator och parker deras arbets- och fritidsmiljö. Det är en miljö med många risker, men också med möjligheter till inkomst, upplevelser och kamratskap. En stor del av barnen går i skola, bor tillsammans med sin familj och återvänder hem på kvällen, medan andra sover i parker eller liknande. För många finns av ekonomiska skäl inga alternativ till att hitta försörjning på gatan samtidigt som de försöker fullfölja sin skolgång för att så småningom finna annan försörjning. Här finns barn som med fantasi, energi och fräckhet sliter och strävar för att få ihop pengar till mat, skolavgifter eller någon efterlängtd sak.

För andra är livet på gatan den livsstil de mer eller mindre frivilligt valt. Skolan tar inte emot dem eller de har hoppat av. Hem- och familjesituationen är sådan att de inte vill eller kan återvända hem. Ofta har de erfarenhet av övergrepp och kränkningar såväl hemma som i skolan och de saknar förtroende för vuxensamhället. Nästan överallt lever de i konflikt med det etablerade samhället, som betraktar och behandlar dem med avståndstagande och avsky. De sluter sig samman i gäng för att skydda och stötta varandra. För

i första hand flickorna innebär det ofta att de måste betala för skyddet med sexuella tjänster. Steget till kriminalitet är inte långt. När barnen blir många och möjligheterna till hederliga inkomster otillräckliga ökar stölder, våld och kriminalitet. De bevakar sina revir, kommer i konflikt med andra gäng och utgör ett allt större säkerhetsproblem.⁵² Polisers, trafikanters och affärsinnehavares kränkningar och brutalitet tillhör vardagen.

~ Barn på gatan ~

Livet på gatan innebär stora risker för barnen. Bristande hygien, undermålig kost och dålig miljö med många luftföroreningar tär på hälsan, vilket i sin tur försämrar såväl den fysiska som den psykiska och intellektuella utvecklingen. Framförallt för de barn som även sover på gatan, i parker eller liknande är riskerna för övergrepp och utnyttjande stora.

De flesta samhällen har en mycket negativ attityd till barnen på gatan som anklagas för lösdriveri och störande beteende. De samlas ihop i fängelser, ungdomsanstalter och arbetsläger, när de blivit för många eller stan behöver "städas" inför statsbesök. Ofta fängslas och misshandlas de utan annan orsak än att håller till på gatan. De har små möjligheter att försvara sig. I extremfall dödas de av lejda mördare eller polis. För barnen är riskerna att dras in i drogmissbruk och prostitution stora, liksom att utnyttjas av äldre kriminella.

Demobiliserade barnsoldater är i många länder en stor grupp bland barnen på gatan. De har ingen tillhörighet och kan, vågar eller vill inte återvända till sina familjer. De bär med sig minnen av svåra erfarenheter och har skuld känslor för vad de varit med om. Utan hjälp att bearbeta sina upplevelser och att hitta tillbaka in i samhället och en social trygghet, hamnar de lätt i våld och kriminalitet. Ofta har de också tillgång till vapen, som de vant sig vid att använda för att ta det de vill ha.⁵³

Insatser för att ge barnen på gatan förutsättningar för att förändra sin situation måste utgå ifrån deras verklighet och respektera den erfarenhet de

har och de val de gjort. De har ofta hoppat av den allmänna skolan och alternativa utbildningsmöjligheter kan behöva utvecklas för dem. Fängslande och isolering från samhället ger små möjligheter till positiv utveckling och integrering i samhället.

Barnkonventionen erkänner alla barns rätt till "den levnadsstandard som krävs för barnets fysiska, psykiska, andliga, moraliska och sociala utveckling". Det är i första hand föräldrarna och den utvidgade familjen som har ansvaret för att barnen får en dräglig levnadsstandard som ger förutsättningar för överlevnad och utveckling. Men staten har ansvaret att skapa förutsättningar för familjerna att klara av sin uppgift och att ge dem det stöd de behöver. Detta är ett ansvar för centrala och lokala myndigheter i nära samspel

med de boende. I planeringen och genomförandet bör grundprinciperna i barnkonventionen om diskrimineringsförbud, barnets bästa, rätten till liv, överlevnad och utveckling och rätten till delaktighet vara vägledande.

Prioriteringar för samarbete och stöd i ett barnrättsperspektiv:

- ~ Barns deltagande i planeringen av boendemiljöer och infrastruktur;
- ~ Planering av trygga och kreativa utemiljöer för barn;
- ~ Utveckling av social service, tillgång till skola och hälso- och sjukvård;
- ~ Utveckling av allmänna kommunikationer anpassade också till barns behov och villkor;
- ~ Arbetstillfällen för ungdomar, samt reglering av arbetsvillkor och löner för arbetare under 18 år.

4.11 Infrastruktur

Detta kan tyckas vara ett område där barnperspektivet inte är tydligt. Dock är det så att infrastruktur på många sätt styr barnens tillgång till t.ex. hälsovård, utbildning och rent vatten. Sverige har ett omfattande stöd till uppbyggnad av infrastruktur i utvecklingsländer där stödet bl.a. omfattar vägar, broar, dammar, elförsörjning, vattenreningsverk, avloppsverk, transporter och telefoni. Bristen på utbyggd infrastruktur kan ha ödesdigra konsekvenser för barnens möjligheter att tillfredsställa sina grundläggande behov och rättigheter. Sveriges stöd till infrastruktursektorn ges genom flera olika instrument såsom gåvobistånd, förmånliga krediter och kontraktsfinansierat samarbete.

~ Sociala konsekvenser ~

Trots att uppbyggandet av infrastruktur i stort har en positiv effekt på samhället och på barnens situation, så kan infrastrukturprojekt, under byggfasen, innebära stora påfrestningar för barnen, deras miljö och familjen. Likaså kan den slutförda infrastrukturensatsningen leda till negativa effekter för barnen.

Vid stora byggprojekt engageras framförallt många män, men också kvinnor i byggarbetet. De måste ofta flytta med byggarbetsplatsen och bo på nya platser. För barnen betyder detta att de antingen inte träffar sina fäder/föräldrar under långa perioder eller att de tvingas till ständiga flyttningar vilket påverkar tillgången till skolgång och hälsovård. Byggområdet blir en farlig men spännande plats för barnens lekar och vardag.

Projektet kan betyda ökade arbetstillfällen för föräldrar och äldre barn, vilket ger bättre inkomster och möjligheter till höjd levnadsstandard. Men det kan också betyda att familjen splittras, när delar av den följer med byggarbetsplatsen. Erfarenheten visar att vid arbetsplatser med en stor inflyttad arbetskraft så följer en ökning av prostitution och därmed risk för t ex hiv-spridning, ökad alkoholkonsumtion och tendens till ett ökat våld. På många håll finns även barn bland de anställda. Deras

anställnings- och arbetsvillkor kräver särskild uppmärksamhet för att garantera att lagar om minimiåldrar följs, att arbetssituationen är acceptabel och betalningen är skälig samt att deras rätt till utbildning tryggas.

~ Barns delaktighet ~

Barnen har rätt till information och till att hänsyn tas till deras situation vid besluten, liksom vid planering och genomförande. I målgruppsanalysen i samband med planeringen är det viktigt att se även barnen som en intressentgrupp. Stora infrastrukturprojekt leder ovillkorligen till stora förändringar i det lokala samhället där barnen ofta inte kan värja sig mot konsekvenserna. En del infrastrukturprojekt kan leda till att befolkningsgrupper måste tvångsflyttas. Detta kan vara en stor påfrestning för barnen, särskilt om det leder till konflikt mellan de vuxna i barnens omgivning och myndigheterna. För att långvariga och svåra konflikter skall undvikas, är det nödvändigt att den lokala befolkningen tidigt görs delaktig i projektet och att barn får vara delaktiga och får förståelse för utvecklingen. Omflyttningsperioden bör bli kort och tillvaron i den nya omgivningen normaliseras så snart som möjligt. Viktigt är att få igång skolverksamheten som ger barnen trygghet och något de känner igen.

Användandet av anpassad teknik och arbetsmetoder, deltagande metoder och konsekvensbedömningar med ett barnperspektiv bör vara vägledande i utformningen av infrastrukturprojekt. Det skall ingå en analys av hur projektet påverkar också barnen såväl på kort som på lång sikt. Påverkan på deras livsmiljö och relationer med familjen, skolgång och tillgång till hälsovård och försörjningsmöjligheter skall redovisas och beaktas. Grundprinciperna i barnkonventionen om diskrimineringsförbud, barnets bästa, rätten till liv, överlevnad och utveckling och rätten till delaktighet skall vara vägledande.

Prioriteringar för samarbete och stöd i ett barnrättsperspektiv:

- ~ Integrering av barnkonventionens principer i konsekvensbedömningen av infrastrukturinsatser;
- ~ Information och dialog med barn/unga om planerade projekt och deras genomförande;
- ~ Skol- och hälsovårdsprogram för barn som följer föräldrarna då byggarbetsplatserna flyttar;
- ~ Arbetsstillfällen för ungdomar samt reglering av arbetsvillkor och löner för arbetare under 18 år;
- ~ Uppföljning av barnens situation under och efter genomförandet av infrastrukturinsatser.

4.12 Näringslivets utveckling

Barnen, och speciellt de fattiga barnen, är den mest sårbara gruppen i samhället och också den grupp som påverkas mest av samhällets ekonomiska tillväxt eller tillbakagång. Tillväxt är nödvändig för att möjliggöra en hållbar social utveckling för barnen. Ett fungerande näringsliv är en förutsättning för samhällets utveckling och tillväxt, för arbetstillfällen och tillgång till såväl basvaror som andra produkter. Olika insatser för att stärka och utveckla näringslivet ingår därför i Sidas verksamhet. Utmaningen är att hitta former som bidrar till en bärkraftig ekonomisk tillväxt med ett fattigdomsperspektiv där reformer lägger grunden för en fattigdomsutjämning. Viktiga områden är företagsutveckling, teknik och teknologi, företagskultur och ekonomisk förvaltning, utbildning, finansiella system för tillgång till kapital och krediter.

~ Småindustri och hemmatillverkning ~

En stor del av produktionen för såväl inhemskt bruk som export sker i småindustrier och vid hemmatillverkning. Regleringar och kontroll är ofta bristfälliga, det är relativt lätt att starta verksamhet för den som har initiativ och tillgång till startkapital. För barnen som berörs kan effekterna vara många, såväl positiva som negativa. Å ena sidan kan det betyda ökade inkomster för familjen med möjligheter till bättre boende, mat och kläder, till skolgång och basal sjukvård för barnen. Å andra

sidan kan det betyda att barnen engageras i arbetet med långa arbetsdagar, kanske dålig arbetsmiljö och skadliga ämnen (se vidare 5.4). Många barn arbetar i tillverkningen av kläder, leksaker och livsmedel i hemmen eller hos någon småföretagare i kvarteret. För många barn är det nödvändigt att bidra till familjens inkomst. För dem är det viktigt att de kan kombinera arbete med utbildning. Detta kan ge dem möjligheter att så småningom få bättre anställning och större inkomster.⁵⁴

Risken för arbetsskador och olyckor är stora framförallt på grund av bristande information och kunskap om riskerna med olika produkter som används. I glastillverkningen är riskerna stora för brännskador, i mattindustrin kan det vara lungskador av dammet, svavlet vid tändsticks- och fyrverkeritillverkning har också sina risker. Eftersom familjen som helhet oftast ses som produktionsenhet är barnens del osynlig, deras möjligheter till påverkan små och deras andel av inkomsten oklar.

Insatser för att stärka småindustrier eller utveckla hemmatillverkning bör bedömas utifrån barnkonventionens principer. Tillgången till startkapital och krediter är en viktig förutsättning för många familjer och enskilda för att starta småföretag. Olika system för att bevilja mikrokrediter har utvecklats som framförallt bidragit till att kvinnor kunnat utveckla små produktionsenheter och öka sina inkomster. **Kvinnors tillgång till ekonomiska resurser har ofta direkt positiv effekt på barnens levnadsstandard, framförallt på tillgången till mat, utbildning och sjukvård.**

~ Exportindustrin ~

Barnen i exportindustrin är de som är mest uppmärksammade internationellt. De utgör dock endast ca 5% av alla arbetande barn.⁵⁵ Medvetenheten om deras situation har gett upphov till bojkottaktioner, importstopp och stor mediauppmärksamhet. Det har varit mattbarnen i Pakistan, barnen som syr gymnastikskor eller fotbollar i Vietnam eller barnen i textilindustrin i Nordafrika. När uppmärksamheten blivit för stor internationellt har försäljningen påverkats och företagets image skadats. Antingen har tillverkarna avskedat barnen, som sedan ofta fått det än svårare att försörja sig,

eller också har tillverkningen flyttats ut ur fabri-
kerna och in i hemmen, där den blivit svårare att
kontrollera. Många arbetsgivare anställer hellre
barn eftersom de är billigare än de vuxna. Barnen
kan inte heller ställa samma krav på arbetsvillkor
och har sällan något skydd i lagen eftersom de
är under landets lagstadgade minimiålder. För
många arbetsgivare är de låga lönerna en viktig
konkurrensfördel och en förutsättning för att vara
kvar på marknaden. Att kunna anställa barn ger
därmed stora fördelar.

~ Barn och ekonomi ~

**Ekonomisk politik är lika litet som något annat åldersneutralt. Den politik som en-
sidigt gynnar tillväxt har visat sig få negativa
konsekvenser för barnens välfärd.⁵⁶ Tillväxt
är ett nödvändigt medel för att bekämpa
fattigdomen, men det är inte tillräckligt.** En
instabil och ryckig ekonomi är svår för de fattigaste
att klara eftersom de lever utan marginaler. Valet
av såväl räntepolitik som penningpolitik påverkar
människors tillgång till resurser och de fattiga är
de som påverkas snabbast. **Fattiga familjers
svårigheter att få nödvändiga lån kan få långt-
gående konsekvenser för barnen. I delar av
framförallt Asien finns ett utvecklat system
där föräldrar lovar bort sina barns arbets-
insats för långa perioder som avbetalning på
lån. För barnen är det en svår kränkning av
deras rättigheter** och ett tydligt brott mot såväl
barnkonventionen som flera ILO-konventioner om
tvångsarbete. För att få bort systemet krävs både
förbud och alternativa lånemöjligheter till rimliga
kostnader.

Effekterna av de hårda strukturanpassnings-
program, som genomfördes i många u-länder för
att komma åt skenande inflation och enorma skulder,
har varit allvarliga för många barn och kränkt
deras rättigheter. Skolor har stängts, sjukvården
försämrats, avgifter införts på hälsovård och utbild-
ning och många föräldrar blivit arbetslösa. En effekt
har också varit att många barn tvingats söka arbete
för att bidra till sin och familjens försörjning.⁵⁷
I handlingsprogrammet från det sociala toppmötet
i Köpenhamn 1995 ingår åtagandet att garantera

att fattiga och utsatta människor skyddas mot
effekterna av budgetnedskärningar och att i struk-
turanpassningsprogrammen inkludera mål för
social utveckling. I barnkonventionens artikel 4
åläggs staten att vidta alla lämpliga åtgärder för
att genomföra rättigheterna i konventionen och
att utnyttja det yttersta av sina resurser för att göra
detta. FN:s barnkommitté understryker i sina
kommentarer till artikel 4 att budgetnedskärningar
bör genomföras med respekt för barnets bästa, i
synnerhet vad gäller särskilt behövande, sårbara barn.

En barnvänlig ekonomisk politik kännetecknas av:

- ~ jämlik resursfördelning
- ~ ett långsiktigt perspektiv
- ~ förutsägbarhet och stabilitet
- ~ prioritering av social och human utveckling
- ~ hög sysselsättning
- ~ ålders- och könshänsynstagande
- ~ bred uppbyggnad av socialt kapital

Prioriteringar för samarbete och stöd i ett barnrättsperspektiv:

- ~ Utvecklingen av ekonomiska och politiska strukturer och
reformer som ger förutsättningar för samhället och föräldrarna
att tillförsäkra barnen deras grundläggande behov;
- ~ Barnbilaga till statens budget;
- ~ Mikrokrediter till småföretagare;
- ~ Spar- och lånemöjligheter för fattiga, som tar hänsyn till
barnens situation;
- ~ Arbetstillfällen för ungdomar samt reglering av arbetsvillkor
och löner för arbetare under 18 år;
- ~ Utveckling av nationell lagstiftning och reglering av ekonomin;
- ~ Skuldavskrivning med inriktning på sociala sektorer.

4.13 Forskning

Det finns inom utvecklingssamarbetet många olika
områden och frågor som behöver studeras och
belysas ur ett barnrättsperspektiv. Man bör efter-
sträva att barnens perspektiv belyses och utveckla
metoder för detta. I enlighet med barnkonventionen
bör man också tillämpa ett barnperspektiv vid

granskning av ansökningar och tilldelning av forskningsanslag. Det handlar inte bara om att öka forskning om barn utan om att i tillämpliga fall se hur såväl barn, kvinnor som män berörs av de problemställningar som forskningen tar upp. Barnkonventionens grundprinciper bör tillämpas även vid planering av forskningsprojekt och fördelning av forskningsanslag.

~ Diskrimineringsförbud ~

När forskningsanslag skall fördelas bör det vara en strävan att prioritera projekt som medvetet beaktar även flickor och pojkar och inte utgår enbart ifrån den vuxne. Eftersom barn är osynliga i det mesta av den forskning som inte direkt handlar om barn, behöver ökade resurser tilldelas projekt som kartlägger och analyserar hur barn, såväl pojkar som flickor, påverkas av olika åtgärder och förändringar i samhället. Även forskning för att kartlägga och analysera om och hur diskriminering av olika skäl påverkar flickor och pojkar bör få stöd.

~ Barnets bästa ~

Detta är den mest svårtolkade principen eftersom frågan om barnets bästa är beroende av sociala, kulturella och geografiska faktorer. För att "barnets bästa" skall fungera som kriterium vid konsekvensbedömningar, planering och beslut behövs mera forskning om hur barn påverkas av alternativa interventioner. Kulturella, religiösa och sociala olikheter behöver kartläggas för att spegla mångfalden och skapa förutsättningar för ett hänsynstagande till olikheter och varje barns behov och möjligheter. Mänskliga rättigheter handlar om rätten till respekt och värdighet trots olikheter, om förbudet mot diskriminering av det annorlunda.

~ Rätten till liv, överlevnad ~ och utveckling

De små barnens rätt till liv och överlevnad har fått stor uppmärksamhet inom framförallt hälsovårdsforskningen och mycket kunskap har vunnits. Trots det är mortalitets- och morbiditetssiffrorna höga

i de flesta av samarbetsländerna. Förutsättningarna för en positiv fysisk, psykisk, social och intellektuell utveckling har inte prioriterats på samma sätt. Forskningen inom områden som statskunskap, juridik och ekonomi behöver mycket mera medvetet se till konsekvenserna för barn av den pågående utvecklingen, liksom av de teorier och den praxis som utvecklas. Förutsättningarna för barns överlevnad och utveckling är i huvudsak beroende av samhällets sociala och ekonomiska utveckling. Hälsovård och utbildning har en mera begränsad påverkan.

~ Barns delaktighet ~

Principen om barns delaktighet och rätt till påverkan har stor betydelse för metodutvecklingen inom forskning. Barn har sällan involverats direkt i forskningsprojekt. Deras uppfattning och erfarenheter har inte efterfrågats, istället har vuxna i barnets omgivning fått stå för informationen om barnen. Detta ger en ensidig och inte alltid sann bild av situationen. Lärares och elevers uppfattning,

erfarenhet och vision om skolan kan skilja sig markant. För att kunna involvera barn i studier behöver metoder för datainsamling utvecklas som tar hänsyn till barns beteende och reaktionsmönster.

Prioriteringar för stöd och samarbete i ett barnrättsperspektiv:

- ~ Forskning som inkluderar såväl barn som vuxna, flickor som pojkar;
- ~ Forskning som speciellt belyser olika barngruppers behov och villkor, för att öka kunskap och förståelse för olikheter;
- ~ Forskning som analyserar ekonomi och socialpolitik ur ett barnrättsperspektiv.

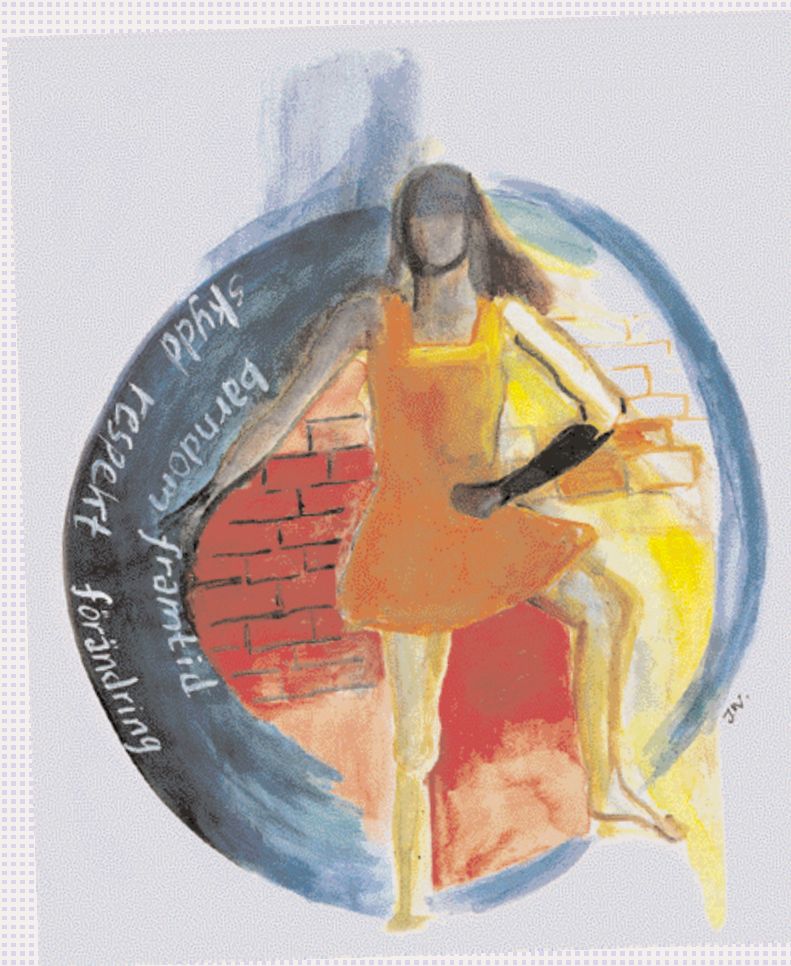
5. Särskilt utsatta barn

FN:s konvention om Barnets Rättigheter framhåller i inledningen att det finns barn i alla länder i världen som lever under exceptionellt svåra förhållanden och att sådana barn kräver särskild uppmärksamhet. Regeringen har angivit sex frågor som speciellt skall beaktas i Sidas barnrättsarbete. Det gäller frågor om sexuell exploatering av barn, barn och hiv/aids, barn med funktionshinder, arbetande barn, barn på institution och barn i väpnad konflikt. Dessa frågor har i denna skrift behandlats inom de olika sektorer och temata där det varit relevant. Ett generellt barnrättsarbete bidrar till att förhindra att barns utsatthet leder till problem och skador. I det här avsnittet ges en kort beskrivning av situationen för de sex grupperna.

5.1 Sexuellt utnyttjade barn

De kommersiellt sexuellt utnyttjade barnens situation började uppmärksammas på allvar 1990 då kampanjen "End Child Prostitution in Asian Tourism" (ECPAT) startade. Socialarbetare från Thailand, Filippinerna och Sri Lanka hade sammanställt studierapporter som för första gången gav en samlad bild av den grymma verklighet som barnprostitution är.

Artikel 34 i Konventionen om barnets rättigheter ålägger konventionsstaterna att skydda barn mot alla former av sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp". Normen att barn inte skall utsättas för sexuellt utnyttjande omfattas av hela världen. Ändå ökar barnprostitutionen och det sexuella utnyttjandet. Verksamheten omsätter stora summor pengar och starka intressen agerar för att den skall kunna fortsätta.

Det är omöjligt att få fram exakta siffror på hur utbredd sexhandeln med barn är. Barnprostitution liksom barnpornografi och handel med barn är idag förbjuden över hela världen. De inblandade gör därför sitt bästa att dölja verksamheten. De siffror som anges är därför grova uppskattningar och de varierar mycket. UNFPA⁵⁸ uppskattar att ca 2 miljoner flickor i åldern 5-15 år varje år tvingas ut på den kommersiella sexmarknaden.

Kommersiellt sexuellt utnyttjande förekommer över hela världen. Spridningen av hiv/aids har lett till att allt yngre flickor dras in i prostitution eftersom många män därmed hoppas undgå att smittas.

Konventionsstaterna åtar sig i artiklarna 34, 35 och 36 i barnkonventionen att skydda barn för övergrepp, handel och alla former av utnyttjande. Detta är ett åtagande de flesta stater inte lever upp till, vilket leder till att framförallt flickors rättigheter kränks. Våld och övergrepp mot flickor och kvinnor är ett område som berättigat får allt större uppmärksamhet inom internationellt samarbete. Det område som speciellt varit i fokus är sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp. Överallt utnyttjas flickor i mer eller mindre regelrätt prostitution och utsatts för sexuellt våld och sexuella övergrepp, inklusive incest. Det kan handla om sex i utbyte mot betald skolgång och godkända betyg ("sugerdaddy" systemet i många länder i Afrika), arbetsgivarens utnyttjande av unga hembiträden, handel med flickor från Baltikum till bordeller i Västeuropa eller från Nepal till Indien, gatuprostitution för livets uppehälle för flickor som rymt hemifrån eller blivit utkörda och våldtäkter i samband med väpnade konflikter. Internationellt samarbete inom många områden är en förutsättning för förändringar.

Sverige var värd för den första Världskongressen mot kommersiell sexuell exploatering av barn i Stockholm 1996. Kongressen antog en deklaration som uppmanade alla deltagande stater att samarbeta internationellt och utarbeta nationella handlingsprogram för åtgärder mot kommersiell sexuell exploatering av barn.⁵⁹ Sida bör stödja länderna i utarbetandet av nationella handlingsplaner.

Insatser bör framförallt koncentreras till att förhindra övergreppen, så att barns utsatthet och beroende inte kan utnyttjas. Det handlar om lagstiftning och internationellt samarbete för att stoppa handeln med barn, prostitution, pornografi och barnsexturism. Dessutom behöver insatser utvecklas och stödjas för rehabilitering och utbildning av flickor och pojkar som utsatts för övergrepp och utnyttjats i prostitution. (se även kap. 4.3 och 4.4)

5.2 Barn och hiv/aids

Barnen drabbas hårt av hiv/aids-epidemin. Det gäller såväl de barn som själva smittats, som alla de barn som på olika sätt berörs när någon i familjen eller omgivningen blir sjuk och dör. I länder med stor smittspridning påverkas hela samhället och därmed alla barnen.⁶⁰

Afrika är idag den kontinent som har flest hiv/aids fall, med 15 - 20% av befolkningen hiv-positiv i många av Sidas samarbetsländer. Spridningen i Asien kom senare och är därmed inte lika synlig i samhället än. UNAIDS räknar 1999 med att det finns ca 40 miljoner hiv-positiva i världen.

Barnen är i minoritet bland de smittade världen över. De riskerar att smittas antingen i samband med graviditet/förlossning och amning eller som sexuellt aktiva tonåringar. De som smittas som ofödda/nyfödda har små möjligheter att överleva sitt första år, särskilt som många också förlorar sina mödrar, vilket i sig minskar deras överlevnads-möjligheter. Smittspridningen bland tonåringar är störst bland flickorna som ofta smittas av äldre män.

Spridningen av hiv/aids kommer att påverka utvecklingen i de flesta länder för lång tid framöver. I många länder beräknas 20-25% av barnpopulationen vara föräldralösa i början av 20-hundratalet. Det är en stor och svår utmaning för ett samhälle att klara av. Förutom att barnen saknar föräldrar, saknas en stor del av det övriga

vuxensamhället som lärare, vårdpersonal m fl. Många barn är hänvisade antingen till den äldre generationen eller till sig själva och sina jämnåriga.

Insatserna bör fokusera på att ge barn som på olika sätt drabbats av hiv/aids så goda förutsättningar som möjligt att överleva och utvecklas. Det handlar om en dräglig levnadsstandard (tillgång till boende och mat), kontinuerligt vuxenstöd, utbildning och tillgång till hälso- och sjukvård. Dessutom behövs insatser för att stoppa spridningen från mor till barn och från den äldre generationen till de ungdomar som debuterar sexuellt. (se även 4.3)

5.3 Barn med funktionshinder

Barnkonventionens artikel 23 tar speciellt upp barn med funktionshinder och deras rättigheter. Redan i artikel 2 understryks att handikapp inte får vara ett skäl till diskriminering. Barn med funktionshinder har samma rättigheter som alla andra barn och staten har ett ansvar att bevaka att de inte diskrimineras. FN beräknar att det finns ca 500 miljoner personer med funktionshinder i världen.⁶¹ Mellan 35 och 40 miljoner barn i u-länderna är funktionshindrade.

I artikel 23 erkänns att *”ett barn med fysiskt eller psykiskt handikapp bör åtnjuta ett fullvärdigt liv under förhållanden som säkerställer värdighet, främjar självförtroende och möjliggör barnets aktiva deltagande i samhället”*. Barn med funktionshinder har rätt till stöd, rehabilitering och utbildning för att kunna delta i samhället. CBR-program (Community based rehabilitation) har utvecklats som metod för att utifrån den lokala situationen och närsamhället ge barnen och föräldrarna stöd och kunskap.

Vid världskonferensen i Salamanca 1994 slogs fast att grundprincipen skall vara att skolan är inklusiv, den skall så långt möjligt ge alla barn tillträde tillsammans. **Barn med särskilda behov bör i första hand integreras i den reguljära skolan och lärare ges den utbildning och**

handledning som krävs för att klara av uppgiften.⁶² Idag går bara 1 % av barn med funktionshinder i skolan. För att tillgodose dessa barns rätt till utbildning, krävs lagstiftning som ger dem rätt till utbildning, riktlinjer och metoder för deras deltagande samt metodutveckling och utbildning av lärare och skollära.

Arbetet för att förverkliga barns rättigheter bidrar till att minska riskerna för att barn skall få funktionshinder. Det gäller t.ex. utbyggnad av mödra- och barnhälsovården och förlossningsvården, liksom rätten att skydd mot vanvård, övergrepp och utnyttjande och rätten att skyddas vid väpnade konflikter. Arbetet för att förbjuda de värsta formerna av barnarbete, användningen av personminor och rekryteringen av barnsoldater är viktiga steg för att minska riskerna för att barn drabbas av funktionshinder. (se även 4.1, 4.3, 4.4)

5.4 Arbetande barn

Barn som arbetar är en stor och mångfacetterad grupp som är svår att avgränsa och definiera.⁶³ Det är därmed också omöjligt att skapa en enhetlig reglering för hur och när barn får arbeta. Samtidigt hör barns arbete till de områden som tidigast reglerades i internationell rätt. En viktig karaktäristik på barn är att de växer, utvecklas och mognar tills de är 18 år, den tid som definieras som barndom i konventionen. Det som är skadligt och orimligt för barn att delta i som små, kan vara en viktig del för fostran och utveckling under uppväxten och en självklar del av livet för den äldre tonåringen, t ex att ansvara för egna arbetsuppgifter, tjäna och ansvara för egna pengar etc.

Arbetande barn finns i hela världen, men de arbetar olika mycket och under mycket olika förhållanden. Enligt ILO:s statistik är det ca 120 miljoner barn (ålder 5 - 14 år) som arbetar heltid och ungefär lika många till som arbetar delvis. Av de arbetande barnen beräknas 61 % finnas i Asien, 32 % i Afrika och resten huvudsakligen i Amerika, men också i Europa arbetar många

barn. Afrika är den kontinent som har den största andelen, där beräknas omkring 40% av alla barn arbeta. **De allra flesta barnen arbetar i den informella sektorn inom familjen eller hos släkt och bekanta med jordbruk, hushållsarbete eller försäljning.** Här finns både skadliga, farliga arbeten och sådant som kan vara både utvecklande och stimulerande, sådant som totalt låser barnen och sådant som ger stor frihet och går att kombinera med skolgång och lek. Gruppen barn med anställning finns i den inhemska industrin, på byggarbetsplatser, inom handel och hushåll. Av de arbetande barnen är det inte mer än ca 5% som är engagerade i exportindustrin.⁶⁴

Den internationella lagstiftningen om barns arbete är relativt omfattande och går tillbaka till seklets början. Den utvecklades framförallt för att skydda barn från att utnyttjas i gruvor och fabriker

under industrialismens framväxt i Europa. De idag viktigaste fördragen är Konventionen om barnets rättigheter och ILO-konventionen 138 från 1973 om minimiåldrar (ratificerad av ca 50 stater).

Barnkonventionen förbjuder inte att barn arbetar, men ålägger konventionsstaterna att genom lagstiftnings-, administrativa och sociala åtgärder samt information skydda barnen mot ekonomiskt utnyttjande och sådant arbete som kan vara skadligt eller äventyra deras hälsa och utveckling. Vad som är skadligt arbete beror på barnets ålder och livssituation. Det som kan skada ett mindre barns hälsa och utveckling kan vara acceptabelt för det äldre barnet. Ju yngre barnen är desto färre och enklare arbetsuppgifter bör de få.

Arbetet får inte heller försvåra barns utbildning. Alla barn har rätt till grundutbildning för att få befast kunskap i basfärdigheterna. Detta förut-

sätter att det finns tillgång till undervisning också för de barn som måste arbeta för sin försörjning samt att barnen förutom skoltiden också får tid att göra läxor. Även här spelar barnets ålder och livsmiljö stor roll.

ILO-konventionen 138 anger åldern 13 (12) för lättare arbetsuppgifter under begränsad tid och annars 15 (14) år, utom för sådant som i andra konventioner har en 18-årsgräns. ILO antog i juni 1999 ytterligare en konvention för att förbjuda de värsta formerna för barnarbete, så som skuldslaveri, barnprostitution, tvångsrekrytering till väpnade styrkor och arbete med farliga kemikalier och liknande. Konventionen understryker nödvändigheten av att barnen och deras anhöriga är med i diskussionerna om förändringar och att staten har ett ansvar för att de barn som inte tillåts arbeta istället får utbildning. Konventionen är nu öppen för ratificering.⁶⁵

Eftersom många barn är och fortsatt kommer att vara tvungna att arbeta är reglering av minimi-åldrar, arbetsförhållanden, arbetstider och löner nödvändiga för att förhindra ett utnyttjande av barnen. Nödvändigt är också att efterlevnaden kontrolleras och att utbildningsmöjligheter utvecklas för barn som arbetar. Idag har barn ofta ett sämre skydd än vuxna eftersom arbetsrättslagstiftningen vanligen gäller endast dem som är över 18 år, ibland 16 år. (se även 4.6, 4.7, 4.8, 4.11)

5.5 Barn och institutionsvård

Barn på institution kan innefatta såväl barn som av olika skäl placerats på institution för vård och omsorg som barn i fängelse/häkte. Det är ovanligt att barn vistas på institutioner i u-länderna. De uppskattas totalt till mellan 6 och 8 miljoner, förutom de som finns i fängelse och häkten.⁶⁶ Normalt försöker familjen klara av situationen med hjälp av släktingar. Många barn lever också ensamma i grupper som gatubarn. Den del av världen där institutionsvård är vanligt förekommande är i det forna östblocket. Flera studier visar att institutions

vård är dyrt och att det ofta leder till isolering från samhället och dålig förberedelse för vuxenlivet.

Ett vanligt skäl som anges till varför barn finns på institutioner sägs vara att de är föräldralösa. Många studier visar dock att de flesta barn på institution har föräldrar eller andra nära anhöriga i livet. Barnen har hamnat på institutioner av andra skäl. Det kan bero på funktionshinder av något slag, föräldrarnas önskan att barnen skall få en god utbildning mm.

Artikel 20 i barnkonventionen tar upp situationen för de barn berövats sin familjemiljö eller inte kan tillåtas stanna kvar i sin miljö. Konventionsstaterna åläggs att i sin nationella lagstiftning säkerställa alternativ omvårdnad för dessa barn. Så långt möjligt skall det ordnas genom placering i fosterhem (kafalah i islamisk rätt) eller genom adoption. Som sista alternativ bör institutioner övervägas.⁶⁷ De lösningar som övervägs skall ta hänsyn *”till önskvärdheten av kontinuitet i ett barns uppfostran och till barnets etniska, religiösa, kulturella och språkliga bakgrund.”*⁶⁸ Lokala lösningar skall alltid prioriteras. Då internationell adoption övervägs skall det genomföras i enlighet med Barnkonventionen (framförallt artikel 21) och Haagkonventionen om internationella adoptioner.

En allvarlig konsekvens av hiv/aids epidemin i världen är att många barn blir föräldralösa, samtidigt som samhällets möjligheter att ordna alternativ vård för dem urholkas. I många länder i södra Afrika beräknas mellan 20 och 25% av barnen vara föräldralösa i början av 20-hundratalet. Situationen i Asien kommer förmodligen att vara likadan med några års förskjutning. Att ordna alternativ omvårdnad för alla dess barn är en stor utmaning för konventionsstaterna. Institutionsvård är ingen lösning eftersom det blir alltför dyrt och skulle omfatta alltför stora grupper barn. Olika modeller för samhällsbaserad vård med stöd av grannar och fosterfamiljer utvecklas.⁶⁹ Många syskongrupper försöker hålla ihop med de äldsta syskonen som familjeansvarig. De behöver såväl praktiskt och ekonomiskt stöd för att klara av upp

giften som legalt stöd för att inte förlora arv och besittningsrätt.

Hur många barn som finns i fängelser och häkten är omöjligt att uppskatta. Men förhållandena för de barn som vistas i fängelser och häkten har dokumenterats.⁷⁰ Situationen för barn i häkten och fängelser är svår, ofta behandlas de illa och kränkande. Misshandel och sexuella övergrepp är vanliga, framförallt i häktena. (se avsnitt 4.1, 4.2,)

5.6 Barn i väpnad konflikt

Konsekvenserna för barn av krig och väpnade konflikter uppmärksammas allt mer internationellt. Dagens konflikter påverkar barnens situation på många sätt. Hundratusentals barn har tvingats på flykt i interna konflikter mellan befrielseströmmar och regeringsarméer. För många barn är alternativen att fly och gömma sig eller att frivilligt eller under tvång bli barnsoldater.

Konventionen om barnets rättigheter innehåller ingen undantagsklausul som ger stater rätt att frånga konventionens åtaganden vid konflikter. Den gäller i sin helhet alltid. Dessutom innehåller konventionen en artikel om barns rätt till skydd vid väpnade konflikter.⁷¹ Där hänvisas till den humanitära rätten och staternas ansvar att följa den också när det gäller barn.⁷² Artikeln ålägger staterna att vidta alla tänkbara åtgärder för att garantera att barn under 15 år inte deltar i fientligheter, samt att vid mobilisering i första hand ta de äldre barnen.

~ FN:s studie om barn ~ i väpnad konflikt

På FN:s uppdrag genomfördes en 3-årig stor studie om hur barn påverkas av väpnade konflikter. Studien leddes av Graça Machel och presenterades för FN hösten 1996.⁷³ Studien visade på flera allvarliga konsekvenser för barn av såväl konflikten i sig som av bristerna i omhändertagandet av barnen. Studien har följts upp i två viktiga kampanjer. Den ena för att höja minimiåldern för deltagande i strid från 15 till 18 år och den andra för ett totalförbud av

personminor. Också när bägge målen uppnåtts finns stora behov av rehabilitering och stöd till alla de barn som varit indragna i strider som soldater eller skadats av minor.

~ Barns trygghet ~

I samband med konflikter, flyktingströmmar och katastrofer är barns behov av och rätt till trygghet det primära. Så långt möjligt skall barn inte skiljas från sina föräldrar och om det händer skall arbetet för återförening påbörjas snarast. Det är bättre för barnen att uppleva kriget tillsammans med föräldrarna än att evakueras utan dem och leva i ovisshet om vad som händer dem. **För att öka barnens känsla av trygghet skall deras tillvaro i t ex flyktingläger eller under ockupation normaliseras så långt möjligt**, genom att de får gå i någon form av skola eller annan verksamhet, att mamma får möjlighet att laga mat och upprätthålla rollen som husmor etc. Detta är viktiga delar i den psykosociala rehabiliteringen som också bör innehålla möjligheter att bearbeta svåra upplevelser i kulturellt anpassade former och tillsammans med kunnig personal.

Sida utarbetade 1998 en strategi för arbetet med barn i samband med konflikter och katastrofer. *Ett humanitärt bistånd med barnrättsperspektiv, Sida 1998.*

6. Metodutveckling

Sida har i uppdrag av regeringen att utveckla ett systematiskt barnrättsperspektiv i allt utvecklingssamarbete. Detta kräver att allt utvecklingssamarbete analyseras ur ett barnrättsperspektiv och att insatser där barnrättsperspektivet saknas omarbetas och utvecklas så att konsekvenserna för barn synliggörs och åtgärdas. Insatser där konsekvenserna för barn antas bli negativa bör antingen inte genomföras eller kompletteras med speciella insatser för att motverka de negativa effekterna för barnen. Frågan om hur barnets rättigheter kan analyseras och beaktas måste bli en naturlig del i alla Sidas arbetsformer.⁷⁴

I landanalysen bör en beskrivning och analys av flickornas och pojkarnas situation inkluderas, vilket även ger mera allmän information om landet. Hur ett land behandlar sina barn är en god indikator på utvecklingen inom många områden, t ex:

- ~ fattighedsfrågorna: undernärings- och mortalitetssiffror, andelen barn (flickor och pojkar) som går i skola respektive arbetar;
- ~ miljöfrågorna: ökning av missfall, missbildningar, allergier;
- ~ respekten för mänskliga rättigheter: situationen för barn med funktionshinder, barns rättssäkerhet, attityden till och behandlingen av flickor, behandlingen av barn i samhällets utkanter.

Alla länder som Sida samarbetar med har ratificerat konventionen om barnets rättigheter och alla skall ha lämnat minst en rapport till FN:s kommitté för barnets rättigheter.⁷⁵ Rapporteringsprocessen, rapportens innehåll och kommitténs analys och kommentarer ger värdefull information om barnens situation. Den kan kompletteras med

material från UNICEF:s situationsanalyser och de kompletterande rapporter som enskilda organisationer sammanställer.⁷⁶

Vid bedömningen av ett projekts relevans är det viktigt att göra bedömningen också utifrån vad det betyder för berörda barn. Ett projekt som gynnar en vuxen målgrupp kan samtidigt vara negativt för barnen. Det kan t ex ha långsiktigt goda effekter för de vuxna, men få omedelbara, allvarliga konsekvenser för berörda barn, eller motsatsen, kortsiktigt gynna vuxna, men långsiktigt allvarligt skada barnens villkor.

Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ skall barnets bästa komma i främsta rummet. (artikel 3 i barnkonventionen)

Då det görs studier av olika intressentgrupper och deras synpunkter och erfarenheter analyseras är det viktigt att också inkludera barnen. Barn kan, i relation till ålder och mognad, antingen delta i samma studier, t ex RAP (Rapid Assessment Procedures) som de vuxna eller i studier som speciellt planerats utifrån deras erfarenheter och situation.⁷⁷ Många gånger sammanfaller barnens intresse med föräldrarnas och de vuxnas i samma gemenskap, men inte alltid. För att kunna säga att barnets bästa varit vägledande (men kanske inte utslagsgivande) vid planeringen krävs det en analys av barnens roll i sammanhanget. Ju äldre barnen blir desto fler och desto viktigare uppgifter och ansvar får de i samhället. Detta gäller framförallt i många samhällen där barnen på grund av hiv/aids måste ta över ansvaret för småsyskon och för familjens sammanhållning och överlevnad. En bedömning av barnen som intressentgrupp måste bygga på

både barnens eget bidrag till analysen och de vuxnas insikt och kunskaper om barnets situation.

Konventionsstaterna skall tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. (artikel 12 i barnkonventionen)

Artikel 4 klargör konventionsstaternas ansvar för att konventionens mål och vision skall bli verklighet för alla barn. Det förutsätter en prioritering av barnen vid den nationella resurstilldelningen och internationellt samarbete kring olika frågor. Målanalysen i ett barnrättsperspektiv handlar alltså om att se i vilken mån projektet bidrar till att barnets rättigheter i någon del uppfylls. Genom ratificeringen har staterna åtagit sig att avsätta

resurser och samarbeta för att uppnå detta. För att målen skall vara relevanta och genomförbara måste de utgå ifrån den kulturella och sociala verklighet människor befinner sig i.

Konventionsstaterna skall vidta alla lämpliga lagstiftnings-, administrativa och andra åtgärder för att genomföra de rättigheter som erkänns i denna konvention. I fråga om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter skall konventionsstaterna vidta sådana åtgärder med utnyttjande till det yttersta av sina tillgängliga tillgångar och, där så behövs, inom ramen för internationellt samarbete. (artikel 4 i barnkonventionen)

Vid en bedömning av förutsättningarna och riskerna avseende ett projekt kommer barnfrågorna in. Staterna har åtagit sig att genomföra konventionen och barnfrågor får ett allmänt positivt stöd. Samtidigt saknas ofta den politiska viljan att genomföra verkliga förändringar eller skydda barn från

effekterna av vuxna prioriteringar. I riskanalysen måste ingå en bedömning av konsekvenserna för barn såväl som grupp, som uppdelade (pojkar, flickor, äldre, yngre, skolelever, gatubarn etc). Barn är genom sitt beroende av vuxna och sin fysiska och psykiska omognad känsligare för påverkan och förändringar i samhället. I riskanalysen är därför bedömningen av såväl kortsiktiga som långsiktiga effekter för barnen och deras livsmiljö viktig. Den process som leder fram till bedömningen utgör ett viktigt underlag i dialogen med olika samarbetsparter om möjliga vägval för att hitta så bra lösningar som möjligt. En redovisning av och medvetenhet om konsekvenserna för barn bidrar till att "barnets bästa" kan bli vägledande i planering och beslut.

En barnkonsekvensanalys utifrån barnkonventionens fyra huvudprinciper:

Diskrimineringsförbudet

Har insatsen likartade konsekvenser för alla barn eller bidrar den till att vissa grupper diskrimineras eller till att barn som diskriminerats får samma möjligheter som andra barn? Hur påverkas flickor, respektive pojkar, skolbarn respektive barn som arbetar? Etc.

Barnets bästa

Utifrån vilka kriterier är den lösning som valts 'barnets bästa'? Om inte, vilka alternativa lösningar finns?

Barnets rätt till överlevnad och utveckling till det yttersta av samhällets resurser

Ökar insatsen barnets faktiska och upplevda trygghet och förutsättningarna för överlevnad och utveckling? Har barnens rättigheter fått prioritet i såväl den nationella som biståndsbudgeten?

Barnets rätt till delaktighet

Har barnens egna erfarenheter och åsikter tagits med i planeringen? Kommer insatsen att bidra till att barn i framtiden får större möjligheter att delta?

Notförteckning

- ¹ *Demokrati och mänskliga rättigheter i Sveriges utvecklingssamarbete.* SKR 1997/98:76, *Mänskliga rättigheter i Sveriges utrikespolitik.* SKR 1997/98:89
- ² *Demokrati och mänskliga rättigheter i Sveriges utvecklingssamarbete.* SKR 1997/98:76
- ³ *Barnets bästa i främsta rummet – FN:s konvention om barnets rättigheter förverkligas i Sverige.* Barnkommittén, SOU 1997:116
- ⁴ Regleringsbrev för budgetåret 1999 avseende anslag genom styrelsen för internationellt utvecklingssamarbete (Sida), Utrikesdepartementet, 1998
- ⁵ United Nations General Assembly Special Session 2001
- ⁶ ILO-konvention nr 5, 1919, <www.ilo.org>
- ⁷ Den Allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, art. 21
- ⁸ Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (KMPR) och Konventionen om sociala, ekonomiska och kulturella rättigheter (KSEKR)
- ⁹ BK, artikel 5
- ¹⁰ Concluding Observations on the Committee on the Rights of the Child: Sweden.10/05/99. CRC/C/15/Add.101.
- ¹¹ BK, artikel 17.
- ¹² Graça Machel, *Impact of Armed Conflict on Children - Report from a UN-study.* New York, 1996
- ¹³ Adress <www.unhchr.ch>
- ¹⁴ Adress < www.unicef.org>
- ¹⁵ *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child.* UNICEF, New York, 1998.
- ¹⁶ Clara Sommarin, *Advocating Children's Rights in the Human Rights System of the United Nations.* Rädda Barnen, Stockholm, 1999
- ¹⁷ CRIN, Child Rights Information Network, <www.crin.org>
- ¹⁸ de Vylder, Stefan; *Barnet och ekonomisk politik.* Rädda Barnen, Stockholm, 1997
- ¹⁹ *Förenta Nationernas världstoppmöte om social utveckling.* UD, Ny serie II:49, 1996
- ²⁰ 1962 års riksdagsbeslut om internationellt utvecklingssamarbete (Prop. 1962:100)
- ²¹ *Sida vid Sida - Ett program för global utveckling,* Sida, Stockholm, 1997
- ²² *Rättvisa och fred – Sidas program för fred, demokrati och mänskliga rättigheter.* Sida, Stockholm, 1998
- ²³ KMPR artikel 24, BK artikel 7
- ²⁴ KMPR artikel 18, 19, 21, 22, 25; BK artikel 3, 12, 13, 14, 15
- ²⁵ Adress <www.unhchr.ch>
- ²⁶ Målfrid Grude Flekkoy, *A Voice for Children.* UNICEF, London, 1991
- ²⁷ *National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights.* A/RES/48/134. *Ombudswork for Children.* Innocenti Digest. No. 1. Unicef, 1997.
- ²⁸ BK, artikel 3, 4, 12
- ²⁹ BK, artikel 3
- ³⁰ I många svenska kommuner pågår arbete för att utveckla modeller för barnkonsekvensanalyser. Den svenska barnombudsmannen samlar in och sammanställer information om arbetet.
- ³¹ BK, artikel 26, 27
- ³² BK, artikel 22, 23
- ³³ BK, artiklar 2, 4, 30
- ³⁴ *Investing for Future Generations - Sweden's International response to HIV/AIDS,* Sida. Stockholm, 1999
- ³⁵ BK, artikel 33
- ³⁶ BK, artikel 23, 29
- ³⁷ *Meeting Basic Learning Needs, Final Report of the World Conference on Education for All.* Jomtien, 1990
- ³⁸ BK, artikel 28, 29; KSEKR artikel 13, 14
- ³⁹ Sidas faktablad om undervisning, 1999
- ⁴⁰ BK, artikel 29
- ⁴¹ BK, artikel 40.1
- ⁴² The Salamanca Statement from the World Conference on Special Needs Education, 1994
- ⁴³ *A Chance in Life - Principles and Practice in Primary Education for Children.* Save the Children/UK, London 1998
- ⁴⁴ BK, artikel 17
- ⁴⁵ BK, artikel 13
- ⁴⁶ *Child Labour - Targeting the most Intolerable.* ILO, Report IV, Geneva 1996

- ⁴⁷ BK, artikel 32
- ⁴⁸ *Omsorg om miljön - Sidas handlingsprogram för hållbar utveckling*. Sida, Stockholm, 1998
- ⁴⁹ BK artikel 6, 24
- ⁵⁰ Lindgren Lennart, *Barn och miljö*. Rädda Barnen, Stockholm 1999
- ⁵¹ *Children and their Housing*. Rädda Barnen, Stockholm, 1996
- ⁵² Tim Flynn, *Guide on Juvenile Justice*. Rädda Barnen, Stockholm 1999
- ⁵³ *Children: the invisible Soldiers*. Rädda Barnen, Stockholm, 1996
- ⁵⁴ Child Labour in Ho Chi Minh City; Save the Children/UK, Hanoi, 1998
- ⁵⁵ *Child Labour - Targeting the intolerable*. ILO, 1996
- ⁵⁶ Stefan de Vylder, *Development Strategies, Macroeconomic Policies and the Rights of the Child*. Rädda Barnen, 1996
- ⁵⁷ *Making the Link - A Report from the International Seminar on Macroeconomics and Children's Rights*. Rädda Barnen, Stockholm, 1998. A paper presented by AnneKjelland from the World Bank.
- ⁵⁸ The State of World Population, UNFPA, New York, 1997
- ⁵⁹ *Nationell handlingsplan mot kommersiell sexuell exploatering av barn*. Socialdepartementet, 1998
- ⁶⁰ Hunter, Susan&Williamson, John, *Children on the Brink*. USAID, 1997
- ⁶¹ *The United Nations and Disabled Persons: The First Fifty Years*. United Nations/Division for Social Policy and Development, New York, 1999
- ⁶² The Salamanca Statement from the World Conference on Special Needs Education, 1994.
- ⁶³ Boyden Jo, Ling Birgitta, Myers Bill; *What Works for Working Children*. Rädda Barnen/UNICEF, Stockholm, 1998
- ⁶⁴ *The State of the World's Children*. Unicef, New York 1997
- ⁶⁵ ILO - Worst Forms of Child Labour Convention, 182; 1999
- ⁶⁶ Tolfree, David, *Roofs and roots - the Care of Seperated Children in the Developing World*. Save the Children Foundation/UK, 1995
- ⁶⁷ Hodgkin, Rachel&Newell, Peter, *Implementation Handbook on the Rights of the Child*. UNICEF, 1998
- ⁶⁸ BK, artikel 20
- ⁶⁹ Lutherska Kyrkans program i nordvästra Tanzania och frivillorganisationen TASO i Uganda är bäst utvecklade.
- ⁷⁰ *Juvenile Justice*. Innocenti Digest, UNICEF ICDC, 1998
- ⁷¹ BK, artikel 38.
- ⁷² Rachel Hodgkin, Peter Newell, *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*. UNICEF 1998.
- ⁷³ Graça Machel, *Impact of Armed Conflict on Children - Report from a UN-study*. New York, 1996
- ⁷⁴ *Så arbetar Sida - Sidas metoder i utvecklingssamarbetet*. Stockholm, 1997
- ⁷⁵ Bilaga 1, Tabell över länders rapportering till FN:s barnrättskommitté
- ⁷⁶ Informationen finns på nätet: <www.unhchr.ch>, <www.unicef.org>, <www.crin.org>.
- ⁷⁷ Jo Boyden, Judith Ennew, *Children in Focus - Participatory Research with Children*. Rädda Barnen, Stockholm, 1997

Relevanta organisationer och institutioner

FN-organisationer

UNICEF

United Nations International Childrens Fund,
3 United Nations Plaza,
New York, NY 10017, USA
tel (1)212 326 7000, fax (1) 212 888 7465
www.unicef.org

UNICEF

International Child Development Centre
Piazza Santissima Annunziata 12
I-50122 Florence, Italy
tel (39) 5520330, fax (39) 55244817
www.unicef.icdc.it

UNHCHR

United Nations High Commissioner for Human Rights
Palais des Nations
8-14 Ave. de la Paix
CH-1211 Geneva 10, Switzerland
tel (41) 22 917 3456, fax (41) 22 917 0214
www.unhchr.ch

UNHCR

United Nations High Commissioner for Refugees
94 rue de Montbrillant, CP 2500,
CH-1211 Geneva 2, Switzerland
tel (41) 22 739 8111, fax (41) 22 731 9546
www.unhcr.ch

ILO

International Labour Organisation
4 route de Morillons
CH-1211 Geneva 22, Switzerland
tel (41) 22 799 7062, fax (41) 22 799 6771
www.ilo.org

UNESCO

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation
7 Place de Fontenoy
F-75700 Paris, France
tel (33) 14 568 1000, fax (33) 14 567 1600
www.unesco.org

WHO

World Health Organisation
20 Ave Appia
CH-1211 Genve 27, Switzerland
tel (41) 22 791 2111, fax (41) 22 791 0746
www.who.org

Internationella NGO's

Childwatch

Childwatch International
P.O.Boks 1132
Blinderna
N-0317 Oslo, Norge
tel (47) 2 285 4350, fax (47) 2 285 5028
www.childwatch.uio.no

CRIN

Child Rights Information Network,
c/o Save the Children,
17 Grove Lane
London SE5 8RD, UK
tel (44) 171 703 5400, fax (44) 171 793 7630
www.crin.org

International Save the Children Alliance

275-281 King Street, Hammersmith
London W6 9LZ, UK
tel (44) 181 748 2554, fax (44) 181 237 8000
www.savethechildren.net

DCI

Defence for Children International
PoBox 88
CH-1211 Geneva, Switzerland
tel (41) 22340558

NGO-Group on Children's Rights

c/o Defence for Children International
PoBox 88
CH-1211 Geneva 20
tel (41) 22 734 0558, fax (41) 22 740 1145
e-mail dci-ngo.group@ingnet.ch

Anti Slavery International

The stableyard Grove Road
SW9 9TL London, UK
tel (44) 171 924 9555, fax (44) 171 738 4110
e-mail antislavery@gn.apc.org

Sverige

BO

Barnombudsmannen
Norr Mälarstrand 6, box 22106
104 22 Stockholm
tel 08-6922950, fax 08-6546277
www.bo.se

Riksdagens tvärpolitiska barngrupp

Riksdagen
10012 Stockholm
tel 08-7864000

RB*Rädda Barnen*

Torsgatan 4, Box 38400

100 64 Stockholm

tel 08-6989000, fax 08-6989010

www.rb.se

SIDA*Styrelsen för Internationellt**Utvecklingssamarbete*

Postadress 105 25 Stockholm

Besöksadress Sveavägen 20

tel 08-698 50 00, fax 08-698 56 15

e-mail info@sida.se

www.sida.se

Litteraturförteckning

A chance in Life – Principles and Practice in Primary Education for Children. Save the Children/UK, London, 1998*Barnets bästa i främsta rummet – FN:s konvention om barnets rättigheter förverkligas i Sverige.* Barnkommittén, SOU 1997:116*Barnombudsmannen.* SOU 1999:65Boyden, Jo och Ennew, Judith; *Children in Focus – Participatory Research with Children.* Rädda Barnen, Stockholm, 1997.*Child Labour – Targeting the Intolerable.* ILO, Geneva, 1996*Child Labour in Ho Chi Minh City.* Save the Children-UK, Hanoi, 1998*Demokrati och mänskliga rättigheter i Sveriges utvecklingssamarbete.* SKR 1997/98:76Flekoy, Målfrid Grude; *A Voice for Children.* UNICEF, London, 1991Flynn, Tim; *Guide on Juvenile Justice.* Rädda Barnen, Stockholm, 1999Förenta Nationernas *Världstoppmöte om social utveckling.* UD, Ny serie II:49, Stockholm, 1996Hammarberg, Thomas; *Barnet och den politiska viljan.* Rädda Barnen, Stockholm, 1996*Impact of Armed Conflict on Children – A Report from a UN-study.* Graça Machel, New York, 1996*Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child.* UNICEF 1998*Investing for Future Generations – Sweden's International Response to HIV/AIDS.* Sida, Stockholm, 1999Knutsson, Karl-Erik; *Children: Noble Causes or Worthy Citizens?* Unicef, 1997*Kvinnor och män – Sidas program för jämställdhet.* Stockholm 1998Lindgren Lennart; *Barn och miljö.* Rädda Barnen, Stockholm 1999*Making the Link – A report from the International Seminar on Macroeconomics and Children's Rights.* Rädda Barnen, Stockholm, 1998*Minskad fattigdom – Sidas program för att bekämpa fattigdomen.* Sida, Stockholm, 1997*Mänskliga rättigheter i Sveriges utrikespolitik.* SKR 1997/98:89*Mänskliga rättigheter – Konventionen om barnets rättigheter.* UD informerar, 1996:2, Stockholm, 1997*Riktlinjer för miljökonsekvensbedömningar i utvecklingssamarbetet.* Sida, Stockholm, 1998*Råd och anvisningar för LFA i projektcykeln.* Sida, Stockholm*Rättvisa och fred – Sidas program för fred, demokrati och mänskliga rättigheter.* Sida, Stockholm 1998Sommarin, Clara; *Advocating Children's Rights in the Human Rights System of the United Nations.* Rädda Barnen, Stockholm, 1999*Så arbetar Sida – Sidas metoder i utvecklingssamarbetet.* Stockholm, 1997*The State of the World's Children 1998.* UNICEF, New York, 1998*The State of the World's Children 1999.* UNICEF, New York, 1999de Vylder, Stefan; *Development Strategies, Macroeconomic Policies and the Rights of the Child.* Rädda Barnen, Stockholm, 1996de Vylder, Stefan; *Barn och ekonomisk politik för en alternativ statsbudget.* Rädda Barnen, Stockholm, 1997

Rapportering till barnrättskommittén, Afrika

99.09.15

	Ratificering	Rapporteringsdatum	Rapport inlämnad
Angola	90.12.05	93.01.03	-
Etiopien	91.05.14	93.06.12 98.06.12	95.08.10 98.09.28
Kenya	90.07.30	92.09.01	-
Mocambique	94.04.26	96.05.25	-
Namibia	90.09.30	92.10.29 97.10.29	92.12.21
Sydafrika	95.06.16	97.07.15 03.07.15	97.12.04
Tanzania	91.06.10	93.07.09	-
Uganda	90.09.16	92.09.15 97.09.15	96.02.01
Zambia	91.12.02	94.01.04	-
Zimbabwe	90.09.11	92.10.10 97.10.10	95.05.23

Rapportering till barnrättskommittén, Asien

99.09.15

	Ratificering	Rapporteringsdatum	Rapport inlämnad
Afganistan	94.13.28	96.04.26	-
Bangladesh	90.08.03	02.09.02 97.09.01	95.11.15
Indien	92.11.12	95.01.10 99.01.10	97.03.01
Kambodja	92.10.15	94.11.13 99.11.13	97.12.18
Kina	92.03.02	94.03.31 99.03.31	95.03.27
Laos	91.08.12	93.06.07 98.08.07	96.01.18
Sri Lanka	91.07.12	93.08.10 98.08.10	94.03.23
Vietnam	90.02.28	92.09.01 97.09.01	92.03.30

Rapportering till barnrättskommittén, Latin- Amerika

99.09.15

	Ratificering	Rapporteringsdatum	Rapport inlämnad
Bolivis		92.09.01 97.09.02	92.02.14 97.08.12
Chile	90.08.13	92.09.11 97.09.02	93.06.22
El Salvador	90.10.07	92.09.01 97.09.01	92.11.03
Guatemala	90.06.06	92.09.01 97.09.01	95.01.05 98.10.07
Honduras	90.08.10	92.09.08 97.09.08	93.05.11 97.09.18
Nicaragua	90.10.05	92.11.03 97.11.03	94.01.12 97.11.12

Rapportering till barnrättskommittén, Östeuropa

99.09.15

	Ratificering	Rapporteringsdatum,	Rapport inlämnad
Bosnien	93.09.01	94.03.05	-
Estland	91.10.21	93.11.19	-
Lettland	92.04.14	94.05.03 99.05.13	98.11.25
Litauen	92.01.31	94.02.28 99.05.28	98.08.06
Rumänien	90.09.28	92.10.27 97.10.27	93.04.14
Ryssland	90.08.16	92.09.14 97.09.14 03.09.14	92.10.16 98.01.12
Vitryssland	90.10.01	92.10.31 97.10.31	93.02.12

STYRELSEN FÖR INTERNATIONELLT
UTVECKLINGSSAMARBETE

Postadress: 105 25 Stockholm.

Besöksadress: Sveavägen 20.

Tel: 08-698 50 00. Fax: 08-698 56 15.

E-mail: info@sida.se www.sida.se